

BARĎKONTAKT '96

**PROBLEMATIKA MESTSKÝCH PAMIATKOVÝCH
CENTIER**

BARDEJOV

AUGUST 1996

Z B O R N Í K P R E D N Á Š O K

O B S A H :

1. TRADIČNÉ VYUŽITIE ZEME - OCHRANA HISTORICKÝCH ŠTRUKTÚR A KULTÚRNEJ KRAJINY

Ing. arch. Jara Lálková - FA STU Bratislava

PhDr. Norma Urbanová - PÚ Bratislava

2. PROBLEMATIKA DOPRAVY V HISTORICKOM A PAMIATKOVOM PROSTREDÍ

Ing. arch. Bohumil Kováč, CSc. - FA STU Bratislava

3. VEREJNÉ PRIESTORY V HISTORICKÝCH JADRÁCH

Doc.Ing.arch. Peter Vodrážka - FA STU Bratislava

4. VÝVOJ DOPRAVNÉHO SYSTÉMU A JEHO SÚČASNÉ PROBLÉMY V MPR KOŠICE

Akad. arch. Jozef Duchoň - PÚ Košice

5. URBANISTICKÝ INTERIÉR V HISTORICKOM PROSTREDÍ

Ing.arch. Pavel Gregor, CSc. - FA STU Bratislava

Ing.arch. Jana Gregorová, CSc. - FA STU Bratislava

6. PREZENTÁCIA SÚČASNÉHO TRENDU RIEŠENIA PARTEROV A REKLÁM V MPR PREŠOV

PhDr. Mária Poláková - PÚ Prešov

7. KONCEPCIA OSVETLENIA A ILUMINÁCIE V HISTORICKOM PROSTREDÍ

Doc.Ing. Branislav Hlôžka CSc. - EU Bratislava

8. VÝBER VHODNÝCH TECHNOLOGIÍ PRE REKONŠTRUKCIE A MODERNIZÁCIE PAMIATKOVO CHRÁNENÝCH BUDOV

Doc.Ing. Cyril Klinec, CSc. - TU Košice

Ing. Jozef Faith, CSc. - TU Košice

9. SANÁCIA VLHKÉHO MURIVA A PAMIATKOVÁ STATIKA PRI REKONŠTRUKCII HISTORICKÝCH OBJEKTOV

Ing. Milan Sekera - RENOVA Sp. Nová Ves

**10. SANÁCIA ZAVLHNUTÝCH OBJEKTOV SANAČNÝM SYSTÉMOM
" EPASIT 2000"**

Ing. Štefan Vadócz, CSc. - KVZ Bratislava

Ing. Peter Kostelničák, CSc. - KVZ Bratislava

11. MOŽNOSTI ROZRUŠOVANIA BETÓNOVÝCH KONŠTRUKCIÍ

Doc. Ing. Lubomír Cais, CSc. - TU Košice

Ing. Michal Bodnár - BOBEK s.r.o. Košice

12. VEREJNOSŤ A PAMIATKY

Doc. Ing. Eva Kráľová, CSc. - EK MONLIMENT Bratislava

13. VÝZNAM OSVETY A POVEDOMIA OBYVATELSTVA O NÁRODNOM KULTÚRNOM DEDIČSTVE PRE POTREBY PAMIATKOVEJ PRAXE

Mgr. Margita Šukajlová - MsÚ Bardejov

**14. DENKMALPFLEGE IN DER STADT KREMS/DONAU
STAROSTLIVOSŤ O PAMIATKY V MESTE KREMS NA DUNAJI**

Dr. Ernst Englisch - Magistrat der Stadt Krems an der Donau - Austria

Magistrát mesta Krems na Dunaji - Rakúsko

**15. AUFSTEIGENDE MAUERFEUCHTE - IHRE URSACHE
UND MÖGLICHKEITEN DER VERHINDERUNG
VYSTUPUJÚCA VLHKOSŤ V MÚROCH, JEJ PRÍČINY A MOŽNOSTI
ZABRÁNENIA**

Stefan Klöckner - Fulda - Deutschland

Fulda - Spolková republika Nemecko

TRADIČNÉ VYUŽITIE ZEME - OCHRANA HISTORICKÝCH ŠTRUKTÚR A KULTÚRNEJ KRAJINY
Ing. arch. Jara Látková - FA STU Bratislava, PhDr. Norma Urbanová - PÚ Bratislava

BAROKONTAKT '96

Na základe štúdia vzťahov medzi prírodnými podmienkami, kultúrou využitia zeme, štruktúrou osídlenia a spoločnosti, ako i zachovanými kultúrno historickými hodnotami vo všeobecnosti možno konštatovať, že prírodné podmienky boli východným predpokladom tradičného využitia zeme, ktorého hospodárske možnosti predurčili prosperitu, toho ktorého sídla, urbanistickú i krajinársku štruktúru a mali nemalý význam pre rozvoj spoločnosti a kultúry v danom priestore.

Preverenie vzťahov: príroda - využitie zeme - kultúra a z nich vyplývajúca miera tradičného využitia krajiny určuje i mieru ochrany krajinných celkov z hľadiska záujmov pamiatkovej starostlivosti.

Doterajšia absencia legislatívnych nástrojov k ochrane tradičnej krajinnej štruktúry viedla k nenahraditeľným stratám nielen v úbytku individuálnych hodnôt pamiatkového fondu solitérov a historických urbanistických štruktúr, ale i k narušeniu prirodzených vzťahov medzi urbanistickou štruktúrou a jej krajinárskym zázemím.

Dúfame, že pripravovaný zákon o krajine a kultúrnych pamiatkach dá jednoznačnú odpoveď na nutnosť spoločnej ochrany krajiny a zachovanie jej kultúrneho potenciálu.

V rokoch 1994-1995 sme spolu s odborníkmi Ústavu ekológie krajiny SAV hľadali spoločnú cestu objasnenia vzťahov: kultúra - prírodné podmienky, kultúra využitia zeme - životné prostredie v rámci projektu UNESCO "Kultúra a prírodné podmienky, Kultúra využitia zeme" overovaného na modelových územiach: MPR Banská Štiavnica, MPR Svätý Jur a Liptovská Teplička.

Cieľom projektu bolo objasnenie vzťahov: kultúra - prírodné podmienky, kultúra využitia zeme - životné prostredie. Pre dosiahnutie horeuvedeného cieľa sme pristúpili k dôslednému zhromaždeniu všetkých dostupných podkladov pre poznanie kultúrno-historických hodnôt vytipovaných lokalít ako i k vlastnému terénnemu prieskumu.

Prieskum sa opieral o Metodiku prieskumov urbanistických súborov ich návrhových častí vydaných Slovenským ústavom pamiatkovej starostlivosti vo februári 1992, ako i o metodiku spracovania Kultúrno-historickej a sociologickej topografie vypracovanú pod vedením Doc. Ing.arch. Anny Schwarczovej a prezentovanú na modelovom riešení územia, označeného ako zóna A4 v Bratislave v roku 1991.

V záujme získania maximálnej /dostupnej/ hĺbky poznania vývoja súborov bol základný umelecko-historický prieskum doplnený archívnym výskumom.

V skúmaných územiach sme sa zamerali na:

- historický, hospodársky, a demografický vývoj sídla
- urbanisticko-architektonický vývoj sídla
- urbanistickú kompozíciu sídla a jej zapojenie do krajinného prostredia
- zachované kultúrno-historické hodnoty sídla a tradičné štruktúry využitia zeme
- súčasný stav pamiatkovej ochrany

- vytipovanie limitujúcich a obmedzujúcich činností a javov vyplývajúcich z ochrany tradičného využitia zeme
- na poznanie vzájomných vzťahov a vplyvov medzi prírodou a kultúrou, medzi prírodou a využitím zeme a kultúrou

Analýza horeuvedených vzťahov a javov vyúsťuje do návrhu ochrany, resp. na základe limitujúcich a obmedzujúcich faktorov do návrhu využitia zeme ako podkladu pre menežment rozvoja sídla, resp. zachovania jeho tradičného využitia.

Nóvom našej výskumnej úlohy v prieskume sídiel je spolupráca s tímom špecialistov z ÚKE SAV a PF UK súbežne pracujúcich na analýzach prírodných podmienok a foriem využitia zeme skúmaných lokalít a ich vzájomných vzťahov. Na základe horeuvedených analýz boli spracované mapy limitov, zahrňujúce všetky faktory, ktoré ovplyvňujú využitie zeme od biolimitov, abiolimitov, socio-ekonomických činností, ako i limitov a návrhov ochrany vyplývajúcich z kultúrno-historických daností a zachovaných kultúrno-historických hodnôt.

Kultúrno-historické hodnoty sídla

A/ Hodnoty nehmotnej povahy

- 1 - vývojový význam historického sídla
- 2 - ideový význam historického sídla
- 3 - historická tradícia sídla
- 4 - kultúrna tradícia sídla
- 5 - správna tradícia sídla
- 6 - funkcie celkom a historicko-spoločenské aktivity
- 7 - topografické miestne názvy
- 8 - historická sociálna štruktúra
- 9 - génius loci sídla

B/ Hodnoty hmotnej povahy

1/ Krajinný rámeč

- živá a neživá príroda nad /na/ i pod terénom
- reliéf terénu
- štruktúra, kompozícia prírodného priestoru
- kultúrna krajina
- chránené krajinné celky, prvky, i navrhované na ochranu

2/ Vonkajší obraz sídla

- stavebné i prírodné prvky

- panoramatické pohľady
- štruktúra, kompozícia sídla
- dominanty sídla
- farebnosť sídla
- chránené stavebné i prírodné celky, prvky, aj navrhované na ochranu

3/ Vnútornej obraz sídla

- stavebné a prírodné prvky /na/ nad terénom i pod terénom
- pôdorys sídla
- parcelácia
- štruktúra, kompozícia sídla
- dominanty
- hradobný systém
- verejné priestory - námestia, ulice...
- zástavba sídla - typologické druhy
- strešná krajina
- fasády objektov
- interiéry objektov
- dvory a nádvorja objektov
- povrchy komunikácií
- malá architektúra a umelecké diela
- podzemie sídla - kultúrne vrstvy a nálezy pod terénom, pivnice, podzemné chodby
- prírodné prvky /živá i neživá príroda, terénny reliéf, skladba, kompozícia prírodných prvkov v rámci stavebnej štruktúry, sady, záhrady, vodné plochy...

BANSKÁ ŠTIAVNICA

Vznik a vývoj Banskej Štiavnice bol jednoznačne podmienený mimoriadne priaznivými geologickými pomermi. Nielen v Európe, ale aj na celom svete je len málo oblastí, ktoré by veľkosťou i zásobami užitočných nerastov túto oblasť v minulosti prevýšili. Za viac než dve tisícročia sa tu z tohto dôvodu zhromaždili stopy ľudskej činnosti - od Kvádov cez Slovanov a kolonistov zo Saska až po Maďarov, ba i príslušníkov iných národností. Každý z nich tu zanechal okrem svojho podielu na zásahoch do okolitej prírody v súvislosti s hlavným ekonomickým zameraním lokality aj podiel svojho ducha umocnený kultúrnymi vplyvmi, ktoré si tu ľudia vytvárali, alebo prinášali so sebou z predošlej vlasti s tými, ktoré sem plynuli z kontaktných oblastí Európy.

Táto symbióza duchovného dedičstva viacerých národov s hmotnou kultúrou a

mimoriadne bezprostredným využívaním prírody vo vnútri i na povrchu, vtláčila celému územiu mimoriadne silný genius loci človekom pretvorenej tzv. kultúrnej krajiny na rozsiahlom území. V tomto ohľade predstavuje Banská Štiavnica so svojim okolím mimoriadne cenné kompaktné prostredie tradičného využitia zeme. Miera zachovania kultúrno-historických hodnôt lokality bola ocenená v roku 1993 zápisom do Svetového prírodného dedičstva UNESCO s vytýčením programu záchrany tohto unikátneho celku.

SVÄTÝ JUR

Priaznivé klimatické podmienky /Svätý Jur bol v minulosti známy ako jedno z najzdravších miest bývalého Uhorska/, terénne a pôdne danosti dali predpoklad osídlenia lokality Sv. Jura. Nepriame pramene svedčia o pestovaní vínnej révy v podunajskej oblasti už v 5. storočí. Osadenie Slovanov na pôde prostredníctvom vinohradníctva je východným momentom charakteristiky tradičného využitia zeme jurskej oblasti. V 13. storočí bolo vinárstvo na tomto území už značným zdrojom príjmov, od ktorého sa odvíjala prosperita komunity i urbanistický rozvoj sídla. Urbanizácia sa rozvinula v údolnej nive jurského potoka charakteristickou zamknutou zástavbou honosných vinohradníckych domov s rozsiahlymi vínnymi pivnicami v podzemí a priestornými dvormi, umožňujúcimi spracovanie vínnej révy ako formy obživy.

Okolité úpätie Malých Karpát pravostrannej i ľavostrannej svaživej konfigurácie sídla s južnou orientáciou bolo ľudskou rukou menené na kultúrnu krajinu s charakteristickou vinohradníckou extenzívnou historickou štruktúrou zeme, pozostávajúc z pôvodných viníc, kamenných rún a terás doplnených historickou cestnou sieťou. K týmto prístupujú diverzné krajinné štruktúry tvorené mozaikou sádov, lesíkov, krovín, viníc a záhrad v podhorí Malých Karpát. Južným smerom od historickej urbanistickej štruktúry ide o sukcesné štádia trávobylinných a krovitých porastov, lúky, a vodné plochy v Šúri, kde prirodzene zvlnená krajina sídelného útvaru prechádza do Podunajskej nížiny.

Takýto kajinoobraz sa zachovával stáročia až do povojnovej kolektivizácie, ktorá sceľovaním parcel a intenzívnym vinohradníctvom čiastočne narušila tento neobyčajne pôsobivý kolorit krajinného zázemia sídla.

Priaznivé klimatické podmienky, výnosy, viníc, ovplyvnili prosperitu tohto vinohradníckeho mestečka v bezprostrednej blízkosti veľkej Bratislavy, čo sa prejavilo i v urbanizácii a v zachovaných kultúrno-historických hodnotách sídla a to ako v jej hmotných, tak aj v nehmotných prejavoch.

Veľkosť sídla bola limitovaná morfológiou terénu, ako aj poľnohospodárskym využitím zeme, takže mestečko sa nerozrástlo mimo svojho vymedzenia v rámci hradieb. Určitá miera urbanizácie mimo hradieb bola prezentovaná ojedinelými úžitkovými stavbami v rámci vinohradov - tzv. hajlochmi, ktoré vhodne dopĺňali krajinný kolorit mestečka.

Zmenu v urbanizácii opätovne prináša až povojnové obdobie nášho storočia, kedy popri zachovanej historickej štruktúre v hradbách sú postupne zaberané pre výstavbu i nižinné polohy južne od cestnej siete spájajúcej Bratislavu s malokarpatskými mestečkami Modra, Pezinok až po Trnavu. Táto výstavba je však skôr utilitárneho charakteru zabezpečujúceho rozšírenie ubytovacích možností a služieb vrátane železničného prepojenia, ktorá však nepriniesla výraznejšie kultúrne hodnoty pre historické sídlo, avšak nie je možné ani konštatovať, že by zásadnou mierou narušila celistvosť historickej štruktúry tak, ako sa to stalo u mnohých ďalších našich historických miest a mestečiek.

Vzhľadom na mieru zachovania kultúrno-historických hodnôt, prejavujúcich sa v krajinnom pôsobení vonkajšieho i vnútorného obrazu historickej urbanistickej štruktúry, umocneného kultúrnymi hodnotami nehmotnej povahy, bol Svätý Jur v roku 1988 vyhlásený za jednu zo šestnástich pamiatkových rezervácií na Slovensku.

LIPTOVSKÁ TEPLIČKA

Kým horeuvedené lokality pod vplyvom svojich prírodných podmienok a ich využitím predstavujú v dobe svojho rozmachu prosperujúce mesto, prosperujúce urbanity, a to: Banskú Štiavicu ako jedno z najbohatších miest Európy prejavujúce sa i v ho-nosnosti zachovaných pamiatok resp. vysokej technickej náročnosti a vyspelosti technických diel, Svätý Jur v rázovitosti prosperujúceho vinohradníckeho mesteč-ka, využívajúceho priaznivé prírodné podmienky i blízkosť obchodných ciest, je Liptov-ská Teplička reprezentantom prírodným prostredím limitovaného vidieckého sídla.

Jej vznik v pomerne neskorom období /1634/, keď v priaznivých prírodných podmienkach boli založené takmer všetky slovenské sídla v omnoho skoršom období /stredoveku/, bol podložený snahou zemepána o intenzívnejšie využitie jeho teritória a preto v drsných horských podmienkach formou kolonizácie zakladá šoltýske sídlo s povinnosťou obyvateľstva kľčovať lesy a takto získanú pôdu premieňať na pozemky s využitím pre pastviny a v menšej miere pre ornú pôdu. Nedostatok pôdy a šetrenie ňou určilo i charakter urbanistického rozvoja. Racionálnosť zástavby obydli, ale i hospodárskeho príslušenstva vytvorila malebný charakter horskej obce s drevenou architektúrou v tesnej previazanosti na okolitú prírodu a jej využitie na obživu.

Opätovne, ako v predchádzajúcich lokalitách, v prevažnej miere bolo i tu zachované historické využitie zeme, ktorého základňu tvoria prírodné podmienky. Určitú disharmóniu do krajinného obrazu a využitia zeme, včítane narušenia pôvodnej urbanizácie, prináša až naša povojnová éra a jej socializačné úsilie prejavujúce sa v odklone od súkromného extenzívneho hospodárenia s prechodom k intenzívnemu využitiu zeme /scelovania a veľkoplošné obrábanie pôdy a pasienkov, porušovanie prírodnej svahovitosti a terás, narúšanie prirodzených biokoridorov atď./.

Z hľadiska urbanizácie ide o zmenu spôsobu zastavania, nevyužívania tradičných foriem a vnášanie cudzorodých prvkov do krajinoobrazu sídla.

V snahe zachrániť doposiaľ zachovaný historický obraz tejto, dnes už ojedinelej lokality, bola Liptovská Teplička už v roku 1983 navrhnutá na vyhlásenie za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry. Nedostatočné kultúrne a historické povedomie predstaviteľov obce zmarilo tento zámer a vzhľadom na súčasné negatívne zásahy, vyplývajúce z nedostatočnej ochrany, sa v súčasnosti navrhuje nižší stupeň ochrany vyhlásením za pamiatkovú zónu. Pre ochranu okolitej kultúrnej krajiny pôjde o vyhlásenie ochranného pásma pamiatkovej zóny.

Po vzájomnom porovnaní krajinno-ekologických a kultúrno-historických limitov a následných návrhov ochrany všetkých troch skúmaných lokalít môžeme konštatovať, že nedochádza k žiadnému stretu záujmov medzi ochranou kultúrnych hodnôt a krajinnoekologickým návrhom využitia zeme. Pre sídla a ich okolie ostáva optimálnym tradičné využitie zeme včítane historickej urbanistickej štruktúry, ktorá je typickým reprezentantom kultúry vzniknutej na základe hospodárskych podmienok ovplyvnených prírodným prostredím.

PROBLEMATIKA DOPRAVY V HISTORICKOM A PAMIAŤKOVOM PROSTREDÍ

Ing. arch. Bohumil Kováč, CSc. - FA STU Bratislava

BAROKONTAKT '96

Automobilová doprava sa stáva súčasťou nášho života. Je jedným zo základných prvkov, zabezpečujúcich prevádzku mesta. Dá sa povedať, že možnosti automobilu výrazne zasiahli do formovania urbanistickej koncepcie mesta. A to nielen v polohe prevádzkovej, ale aj hmotovo-priestorovej. Táto, často nezdravo veľká dominancia automobilu začína byť prehodnocovaná. Automobil a doprava prestávajú byť určujúcim systémom v meste, ale systémom, ktorý sa prostrediu podriaďuje. Tento princíp sa uplatňuje predovšetkým v historickom prostredí, ktorého priestorové parametre nie sú historicky "dimenzované" pre automobil. Môžeme povedať, že aj automobil svojím spôsobom v tomto prostredí "trpí". Základná zmena filozofie vzťahu automobilu a prostredia dnes nespočíva vo vylúčení dopravy, ale v hľadaní rôznych spôsobov koexistencie.

Problematika dopravy v historickom prostredí vystupuje vo viacerých polohách:

- dynamická doprava
- dopravná obsluha
- statická doprava.

Tieto problémové okruhy dopravy možno v historickom prostredí riešiť v zásade týmito formami segregácie:

- priestorovou segregáciou: - vertikálne
 - horizontálne
 - kombinovane
- časovou segregáciou.

a/ Dynamická doprava umožňuje tranzit územím. V historickom prostredí nie je tento druh žiadúci. Najideálnejšie riešenie tohoto problému je v horizontálnej segregácii, t.j. jej pretrasovaním do iného priestoru. Z nej je potom historické územie prístupné systémom vyšších tried obslužných komunikácií. Vhodné nie sú ani polohy tangetujúce s historickým prostredím - dynamická doprava sa tu chová bariérovu a oddeľuje väzby susediacich štruktúr. Formy časovej segregácie /napr. svetelné riadenie/ umožňujú usmerniť dopravu do intervalov a znížiť tak priechodnosť komunikácie.

Z foriem vertikálnej segregácie prichádza do úvahy vedenie trás dynamickej dopravy pod terénom. Toto riešenie je však ekonomicky náročné a navyiac môže prísť do konfliktu s prípadným archeologickým podložím.

V prípade, že nie je možné iné priestorové vedenie, je potrebné prijať rôzne skľudňujúce opatrenia - zužovaním vozovky, zmenou povrchu, redukciou jazdných pruhov, zaradením parkovacích pruhov, znížením rýchlosti a pod. Názorným príkladom takejto tranzitnej komunikácie je mesto Hainburg.

Pri voľbe miery odklonu treba zväziť aj ekonomické dopady na komerčné aktivity územia. Vyššie uvedený príklad je dokladom, že vhodná koexistencia dopravy je pre územie významným akceleračným ekonomickým podnetom.

b/ Obslužná doprava je pre každé prostredie a teda aj pre historické a pamiatkové, nevyhnutná z pohľadu jeho existencie. Je to dané aj tým, že na úrovni celku /mesto/ dopravný systém existuje. Pamiatkové a historické prostredie ako jeho špecifická súčasť si vytvára na tento systém priame alebo nepriame väzby /zásobovanie, MHD, vlastnícke a užívacie prístupy/.

Obslužné komunikácie sú dôležité nielen z dôvodu zabezpečenia zásobovania územia, ale aj z hospodárskych /napr. odvoz odpadov/ a núdzových prístupov /požiarna ochrana, rýchla zdravotnícka pomoc/. Tu je však vhodné spomenúť, že mnohé požiadavky na obsluhu územia je možné zabezpečiť aj formami nezávislými na automobiloch /napr. zásobovacie kolektory, hydrauliky, separovaný domáci zber odpadu a pod./.

Z hľadiska kategórií dopravných komunikácií je obsluha územia realizovaná obslužnými komunikáciami vo funkčných triedach C, D:

- C1 - spojovacie
- C2 - prístupové
- D - nemotoristické.

Dopravná obsluha územia môže byť realizovaná týmito formami:

- horizontálnou segregáciou v území
- časovou segregáciou
- kombinovanými formami.

Horizontálna segregácia je v princípe založená na priestorovej diferenciacii pešej a automobilovej dopravy. Je aplikovateľná v polohách, kde sa formujú viaceré uličné horizonty a kde je vytvorený priečodný parcelačný princíp. Táto priečodnosť je daná hlavne majetkovo-právnymi vzťahmi, ktoré môžu ovplyvniť voľbu koncepcie obsluhy územia (tzv. princíp zozadu, spredu...). Z tohoto pohľadu je dnes potrebné prehodnotiť ÚPD takmer všetkých CMZ. Bývalo pravidlom, že pri princípe horizontálnej segregácie ak nebol prirodzene vyvinutý druhý uličný horizont, z dôvodov zadnej obsluhy bol umelo založený naprieč parcelami v spojení s likvidáciou zadných (tzv. menejhodnotných) traktov. Tým sa vedome koncepcie narušila pôvodná logika a kompletnosť historickej štruktúry.

Pri princípe horizontálnej segregácie je žiadúce, aby aj dopravné priestory spĺňali požiadavky zodpovedajúce kultúrnym hodnotám prostredia. Miera vstupov dopravnej obsluhy ovplyvniteľná viacerými spôsobmi (značením, priestorovými riešením).

Časová segregácia je založená na princípe časovo obmedzených možnostiach vstupov dopravnej obsluhy do územia. Je otázkou dohody v území. Voľba času je závislá od obslužnej kapacity územia, miery obytности, frekvencie pešej návštevnosti a pod. V takomto prípade je zaujímavá zmena charakteru napr. ulice na pešiu s vysunutím mobiliáru obchodnej vybavenosti.

Špecifickou formou časovej segregácie sú napr. pravidelné trhovú akcie na historických námestiach. V prípade pohodlnejšieho a kapacitnejšieho dopravného prístupu sa dnes často realizujú z automobilových prívosov premenených na predajné stánky.

Pri zvolení časovej segregácie obsluhy je vhodné zvoliť úpravu povrchov takú, ktorá rešpektuje predovšetkým peší pohyb, t.j. má výzor čistej pešej zóny. Priestory pre pohyb automobilov je potrebné signalizovať len zo statických dôvodov (spevnenie únosnosti konštrukcie).

Kombinované formy obsluhy prebiehajú v priestoroch súčasne s peším pohybom. Tento prístup je dnes najfrekvencovanejší. Uplaňujú sa v ňom prvky samoregulácie. Celková koncepcia usporiadania týchto priestorov má však jasne signalizovať, že dominujúci je peší prípadne cyklistický pohyb. Trasa pohybu resp. státia automobilov je v rámci toho istého priestoru diferencovaná druhom a farbou povrchu pojazdnej časti, prípadne obrubníkmi alebo vodiacimi pásmi pre kolesá. (V rakúskom meste Krems sú to dva cca 60 cm pásy farebného asfaltu, maximálne tiché a pomalé riešenie). Usmernenie pohybu automobilov možno usmerniť koncepciou malej architektúry a mobiliárom ulice. Ďalšími signalizátormi sú napr. stĺpiky, mobilná zeleň a pod. Mnohé z týchto prvkov okrem funkcie usmernenia majú tiež spomaľujúcu funkciu (t.j. retardér). Základná poloha spomaľujúcich prvkov je v miestach vstupu do zóny so špeciálnym dopravným režimom a v polohách s krížením s trasami pešieho pohybu. Pri použití mobiliáru ako súčasti uličných priestorov ide často o nepôvodné prvky - mieru ich použitia, formu je potrebné citlivo zvážiť.

Mieru dopravnej obsluhy územia možno ovplyvniť aj urbanistickými prostriedkami. Napr. realizácia veľkých obchodných domov si vyžaduje aj nároky na obsluhu. Treba podporovať rozvoj takých obchodno-obslužných funkcií, ktoré sú menej náročné na časnosť a kvantitu dopravnej obsluhy.

Rezervy sú tiež v organizačnej stránke obsluhy územia, z ktorej treba jednoznačne vylúčiť nákladné automobily. Ideálne sú formy samozásobovanie z veľkých skladov mimo vlastného územia.

c/ Statická doprava má v nárokoch základné členenie podľa charakteru užívateľov územia:

- návštevníci
- vlastníci (bývajúci, zamestnaní, majitelia).

Nároky na zariadenia statickej dopravy návštevníkov je vhodné situovať podľa možnosti v kontaktnom území v priaznivých peších dostupových vzdialenostiach. Tu by sa mali v podstatnej miere riešiť aj nároky na parking ľudí zamestnaných v území.

Možný je aj spôsob umiestniť hromadné parking-garáže v podzemí. V holandskom Maastrichte je napr. pod námestím veľkokapacitné parkovisko. Prvky klimatizácie a vetrania sú súčasťou malej architektúry. Do podzemia sa vstupuje krátkou vyhrievanou rampou v jednej z bočných prístupových ulíc, výstupy peších sú situované v parteri objektov. Podzemie obohatené o zariadenia vybaveností vytvára osobitnú podzemnú urbanistickú štruktúru, ktorá môže zvýšiť atraktivitu ponuky územia.

Problematiku statickej dopravy vlastníkov je potrebné v maximálnej miere usmerniť

v tesnej blízkosti najlepšie na vlastný pozemok alebo do spoločných hromadných parking - garáží. Tieto sú technicky realizovateľné aj na malých parcelách pre menší počet automobilov /tzv. silá s výtahmi/. Ak uvážime rastúcu hodnotu historických zón, môžeme očakávať aj zmenu v socio-demografickej štruktúre obyvateľov a vlastníkov. To umožní aj ekonomicky náročnejšie a o to progresívnejšie riešenia.

Ostatné polohy statickej dopravy vo vnútri historických zón je treba chápať ako pohotovostné s obmedzeným prístupom resp. s určeným režimom využitia /parkovacie hodiny, rezervácia/. Zvlášť je dôležité pamätať na potreby telesne handicapovaných občanov.

Voľba prevádzkovo-dopravného systému podstatnou mierou ovplyvňuje charakter prostredia. Pre voľbu tohoto systému sú určujúce tieto determinanty:

- miera ochrany prostredia
- veľkosť územia
- charakter priestorov a jeho technické parametre /ulice, námestia/
- spôsob funkčného využitia /miera podielu bývania, charakter vybavenosti a pod./
- druh dopravných prostriedkov
- legislatíva /dopravné normy, vyhlášky/
- miera negatívnych dopadov dopravy na prostredie /hluk, otrasy, exhaláty, bezpečnosť/

V budúcnosti možno očakávať zmeny smerom od tzv. automobilovej kultúry života. Uplatnenie už vyššie spomenutého samoregulačného princípu vychádza z filozofie, že kde cesty vybudujeme, tam príde človek na aute, kde nevybudujeme príde bez auta /MHD, pešo, ako cyklista/. Preto treba problematiku dopravy v historických a pamiatkových zónach riešiť spôsobom, ktorý prirodzene selektuje užívateľov dopravných priestorov.

Jedným z riešení je cyklistická doprava. Táto predstavuje zvláštny problémový okruh. Súčasný trend naznačuje rastúci podiel tohoto spôsobu prepravy osôb. V niektorých územiach má masový charakter. Vznikajú samostatné cyklistické trasy a priestory.

Ťažiskom historického a pamiatkového prostredia by nemali viesť základné zberné cyklistické trasy. Toto územie treba chápať ako cieľové s možnosťou pohybu vo vyznačených priestoroch, zväčša difúznym spôsobom. Vznikajú zvýšené nároky na odkladacie priestory s osobitnými prvkami /stojany a pod./.

Očakávať možno tiež zmeny v samotných prepravných prostriedkoch. Vytvárajú sa špeciálne mestské osobné automobily s osobitnými technickými parametrami. Vo väčších územiach sa ako atraktivity objavujú koľajové /na báze historických vozidiel/ a nekoľajové /napr. mikrobuses, mikrovlaky/ prostriedky charakteru MHD.

V našich podmienkach sú značné rezervy v legislatíve, t.j. v dopravno-technických normách a vyhláškach cestnej premávky, ktoré nedostatočne pružne reagujú na progresívne trendy vývoja problematiky dopravy v historickom a pamiatkovom prostredí.

VEREJNÉ PRIESTORY V HISTORICKÝCH JADRÁCH

Doc. Ing. arch. Peter Vodrážka - FA STU Bratislava

BARDKONTAKT '96

Súčasná etapa vývoja architektonicko-urbanistickej tvorby je charakterizovaná znovuoobjavením centrálnych polôh miest. Po obdobiach postupného extenzívneho rozvoja miest, kde na voľných plochách bolo podstatne jednoduchšie zvládnuť úlohy stavebnej veľkovýroby, ktorá len parciálne zasiahla do pôvodných mestských štruktúr, môžeme opäť sledovať záujem o návrat do centrálnych mestských polôh, historické jadrá z toho nevynímajúc. Do popredia sa začínajú postupne dostávať otázky zmapovania kultúrno-historických hodnôt prostredia, metodiky tvorby v historických častiach sídiel, ale aj jednotlivých objektov či už hmotnej alebo nehmotnej povahy, kde použiť metódu úplnej slohovej obnovy, kde náznakovej rekonštrukcie alebo kde možno vstúpiť s novotvarom. V tomto procese si nevystačí sám architekt, je tu nevyhnutná úzka spolupráca a koordinácia s kunsthistorikom. To je však len minimálna požiadavka pri vstupe do historického prostredia. S aspektom stária, veku prostredia, jeho vývojovou genézou, zložitou a pestrou funkciou, vrstvením jednotlivých slohových období a mnohých ďalších aspektov však možnosť vstupov ďalších odborníkov - špecialistov narastá. Teda jedným zo znakov vstupu do historického prostredia je **interdisciplinárna** spolupráca. Druhým nemenej významným znakom je **časový horizont** potrebný na zmapovanie hodnôt prostredia. Dnes je nemysliteľné pri obrovskej netrpezlivosti investorov si "dávať načas" pri výskumoch a prieskumoch prostredia. Z tohoto dôvodu nesmierne účinnou metódou zmapovania hodnôt prostredia je tzv. "kultúrno-historická a sociologická topografia", ktorú rozpracovala Doc.Ing.arch. Anna Schwarczová neskôr na Mestskom ústave ochrany pamiatok v Bratislave a neskôr na Katedre ochrany a tvorby v pamiatkovom prostredí FA STU v Bratislave.

Táto metodika bola úspešne vyskúšaná ako na úrovni zóny, tak aj na úrovni sídla. Najvýznamnejším sa javí ten fakt, že **v relatívne krátkom časovom úseku vznikne nesmierne cenný široko koncipovaný materiál za veľkej účasti odborníkov s minimálnymi nákladmi**. Teda pri vstupe do historického prostredia nie je mysliteľné vstúpiť bez poznania tohoto prostredia, dostatočného množstva informácií, uvedomenia si hodnôt, ktoré sa v tomto prostredí nachádzajú a až následne sa pokúsiť o tvorivý pohľad, o riešenie problémov tohoto prostredia, o prezentáciu historických hodnôt, ich pravdivú výpoveď - interpretáciu. Tieto aspekty nemôžu byť v rozpore s novými nárokmi na toto historické prostredie.

Historické jadro so svojimi obalovými mestskými štruktúrami **predstavuje obyčajne najrôznorodejšiu časť mesta**. Z funkčného hľadiska sa tu na relatívne malom priestore prezentuje neobyčajne široká škála funkcií. Z hmotovo priestorového hľadiska je mu vlastná jasná artikulácia priestorov a dominánt. Z hľadiska výpovede predstavuje prierez dejinami mesta od najstaršej histórie až po súčasnosť, dokumentovanú nielen architektonickými objektami, ale aj priestormi, námestiami, ktoré gradujú od jadra k okraju, ktoré sú previazané sieťou ulíc rôzneho významu, tvaru a proporcií. Je to

prostredie človeku nesmierne blízke, preto ide predovšetkým o to, ako toto prostredie človeku prinavrátiť, avšak tak, aby sme zachovali jeho identitu a výpovednú schopnosť i napriek stále novým požiadavkám, ktoré sú kladené z hľadiska nových nárokov na túto časť mesta.

Nové funkčné požiadavky a ich zabezpečenie prostredníctvom dopravy predstavujú dva komponenty, ktoré nám najvýraznejšie zasahujú do historickej podstaty prostredia. Ak funkcia napomáha zvyšovaniu atraktivity, umocňovaniu dojmu rôznorodosti, vytvára rámec, pre oživenie priestoru, tak dopravné systémy, z toho peší pohyb nevynímajúc, majú umožniť prístup, zásobovanie, odstavenie vozidiel, situovanie zastávok MHD atď.

Preto skôr, ako začneme uvažovať o regenerácii historického jadra, je potrebné na základe už spomínaných etáp inventarizácie, spracovania kultúrno-historickej topografie a bonity popri ostatných druhoch prieskumných prác, vytvoriť kritériá pre riešenie historického jadra, stanovujúce hlavné zásady, ktoré je potrebné zabezpečiť pri nenarušení hodnôt prostredia a zároveň vytipovaní nových požiadaviek, ktoré má historické jadro zabezpečiť. Prípravná etapa prác nie je možná bez dôkladnej analýzy dopravného systému v nadväznosti na celkový dopravný skelet mesta, ktorý sprevádza formovanie štruktúry mesta a celý komunikačný systém od rýchlostných cez zberné až po obslužné komunikácie, plochy a zariadenia statickej dopravy, s ich logickým situovaním, druh, trasovanie, zastávky mestskej hromadnej dopravy atď. Riešenie vzťahu dopravy a pešieho pohybu v závislosti od lokálnych podmienok kontrétného mesta a jeho historického jadra môže mať rôznorodú podobu, avšak v zásade možno konštatovať, že vzhľadom na parametre priestorov bezkolíznosť dopravných systémov a pešieho pohybu sa zvyšuje smerom k centru a k historickému jadrú. Naopak smerom k okraju sídiel sa môže zvyšovať previazanosť pešieho a automobilového pohybu v spoločných koridoroch ulíc, čoraz viac sa vytvárajú ulice s upokojeným dopravným pohybom a obytné ulice.

Až na základe dôkladnej analýzy potrieb dopravy v historickom jadre, možnosti a častosti zásobovania jednotlivých zariadení, potreby obyvateľov, zamestnancov i pasantov, ako aj vzťahy k systémom MHD možno určiť, ktoré priestory budú pešieho charakteru, ktoré zmiešané, pešieho a automobilového a ktoré viac automobilového. Samozrejme, že v prípade nutnosti sa musí automobil dostať prakticky ku každému objektu / zachranárske, požiarnické, sťahovacie autá/. Predstava, že je možné vyriešiť určitú časť historického jadra, resp. celé bez dopravy, je nemysliteľná. Ide však o to, aby doprava čo najmenej narúšala svojimi negatívnymi účinkami priestory historického jadra. Z tohoto dôvodu veľmi dôležitú úlohu zohráva štruktúra zariadení občianskej vybavenosti, ktoré sa lokalizujú v jednotlivých polohách. Je to o to zložitejšie, že vlastnícke pomery v súčasnosti nedávajú príliš veľa priestoru na ovplyvňovanie rozmiestnenia týchto zariadení. V tomto prípade je potrebné vytvoriť legislatívny rámec procesu umiestňovania

zariadení občianskej vybavenosti so stanovením záväzných a doporučených regulatívov v rámci regulačného alebo územného plánu a snažiť sa proces umiestnenia nevhodných zariadení občianskej vybavenosti zachytiť už v prvopočiatoch. Ako typickú ukážku živelnosti a neustríchnutia procesu situovania zariadení občianskej vybavenosti môžeme použiť bratislavské historické jadro. Ako je to na Hlavnom námestí? Z pôvodne dobrej myšlienky transformácie parteru Kutschersfeldovho paláca z predajne textilu na Inštitút francúzskej kultúry sa po roku 1989 stalo veľvyslanectvo Francúzskej republiky. Vieme si predstaviť veľvyslanca, ktorý odstaví auto na okraji historického jadra a vstúpi čoby pešiak do jeho uličiek, aby sa dostal na ambasádu? O niečo ďalej na Sedlárskej je veľvyslanectvo Maďarskej republiky. Zelený dom sa zase zo svojej stravovacej funkcie pretransformoval na Slovenskú sporiteľňu. Pôvodne ústredie, v súčasnosti len filiálku. Avšak aj tá nevyhnutne predpokladá dotáciu, návštevu klientov. A to všetko bez prístupu autom, možnosti klientov. A to všetko bez prístupu autom, možnosti odstavných plôch pre automobily zamestnancov banky, návštevníkov, klientov. Podobne je to aj v prípade ČSOB pod Michalskou bránou, či Istrobankou na krížení Panskej a Rybárskej brány. To je jeden aspekt. Druhým je zvýšenie atraktívnosti prostredia. Ako zastupiteľské úrady, tak i banky a mnohé zastupiteľstvá firiem predstavujú obsahovo introvertnú architektúru bez snahy zatiahnuť návštevníkov jadra do svojich útrob. Snád len s výnimkou protestných akcií proti nukleárnym pokusom na atoloch v Tichomorí, keď sa pred Francúzskou ambasádou odohrávala demonštrácia. Je to však žiadúca aktivita v historickom jadre? A tak nám vznikol paradox. Najživšie priestory na Hlavnom námestí sú pred kaviarňou Roland, kde však predsunuté exteriérové sedenie je presne na rušnej a frekventovanej trase hlavného líniového pohybu medzi Hviezdoslavovým námestím a Michalskou bránou a nie v kludovej polohe.

Vzhľadom na vlastnícke podmienky sa v súčasnosti najväčšia pozornosť samosprávnych orgánov upiera na tú časť jadra, ktorá je v rámci historických jadier jednoznačne vo vlastníctve mesta. Hoci na úrovni orgánov samosprávy je jednoznačná tendencia mať spracovanú územnoplánovaciú dokumentáciu na jednotlivé mestské časti a teda i na historické jadrá, ich regenerácia neprebíha kontinuálne, ale parciálne podľa možnosti jednotlivých investorov. Preto aj väčšina ulíc a priestorov našich historických jadier pôsobí značne nesúrodo - heterogénne s rôznym stupňom zásahov do objektov /obnovy, prestávky, dostavby/. Avšak z komunálnej úrovne je tendencia postupne začať s úpravou tých častí, ktoré sú v ich vlastníctve - ulíc, námestí. Tak nám často vzniká pred očami situácia, že máme v našich historických jadrách vybudované pešie priestory ulíc a námestí s uceleným mobiliárom, avšak mnohé objekty sú zatiaľ len pred stavebnou úpravou.

Pešie priestory v historických jadrách, podobne ako dopravné systémy by mali nadväzovať na hierarchizovaný systém peších trás mesta, korešpondujúci s hierarchiou

centier občianskej vabavenosti. Pešie zóny prechádzajú do peších trás, a tie postupne až do chodníkov, ktoré zabezpečujú väzby sídla a okolitých prírodných a civilizačných lokalít a atraktivít. Avšak podstatnú časť systému peších trás smeruje k ich vyvrcholeniu v ťažisku- do priestorov historického jadra - tu dochádza ku kulminácii a vyvrcholeniu vnemových zážitkov, ktoré sú odrazom prostredia bohatého svojim obsahom aj vonkajším výrazom, svojou funkčnou pestrosťou, kultúrno-historicky aj architektonicky. Cieľom je, aby toto prostredie pôsobilo koncepčne jednotne, ale hmotovo - priestorovo a z hľadiska výrazu rôznorodo. Každopádne však koncept musí vychádzať zo znalosti prostredia a tvorivé vstupy do tohoto prostredia nesmú narúšať pôvodnú identitu prostredia a výpoveď, interpretácia nesmie byť zmätočná, ale pravdivá. Z tohoto aspektu môžeme konštatovať, že i napriek vzniku mnohých peších zón v našich historických jadrách miest nie vždy sú tieto ciele dostatočne čitateľné.

Predovšetkým je potrebné sa zamyslieť, do akej miery má korešpondovať pešia zóna - peší priestor a okolitá scenéria tvorená domoradiami historickým objektov. Každopádne musíme nájsť súlad medzi prevládajúcim slohovým výrazom objektov a pešími priestormi. Nebudeme používať umelých povrchov alebo betón v prípade prostredia s vysokými kultúrno-historickými hodnotami. Podobne aj použitie prírodného materiálu, stvárnenie jeho povrchu spôsob kladenia, farebnosť, využívanie ornamentu, to všetko sú otázky, nad ktorými je potrebné rozmýšľať. Veľmi dôležité je zladenie a zároveň rozlíšenie pôvodných povrchov a novonavrhovaných. Podobne je potrebné zvažovať možnosť prezentácie kultúrnych vrstiev pod terénom, ktoré môžu výrazne obohatiť toto prostredie svojou výpoveďou.

Nesmierne citlivou otázkou je zapojenie zelene a vody do organizmu peších priestorov. 19. storočie dosť zásadne zmenilo výraz historických jadier svojimi romantizujúcimi vstupmi a úpravami. Ľudia si na tieto úpravy zvykli a je dnes veľmi ťažké odstraňovať tieto nežiadúce nánosy v historickom prostredí.

Mobiliár v historickom prostredí predstavuje ďalšiu významnú kapitolu riešenia týchto priestorov. Svietidlá, stojanové alebo konzolové, lavičky, odpadkové koše, informačné tabule môžu pozdvihnúť priestory historických jadier, avšak môžu aj hodne pokaziť.

Dnes už takmer neodmysliteľnou súčasťou je oblasť technickej infraštruktúry - spolupráca s profesistami. Antény, satelitné paraboly, telefónne káble, či nevhodne umiestnené telefónne búdky do historického prostredia nepatria. Na druhej strane kanalizačné vpuste, ich umiestnenie, poklopy predstavujú integrálnu časť zariadení prvkov na pešej zóne.

Čoraz viac sa popri štandardných osvetľovacích prvkov využíva iluminácia, ktorá obohacuje nielen vnútorné priestory a jednotlivé architektonické dominanty, ale aj panorámu celého mesta. Otázka nočného osvetlenia úzko súvisí aj s riešením parteru, kde treba zväžiť navrhovanie veľkých presklenných plôch, výkladov atď.

Otázok, ktoré vyvstávajú pri riešení tak zdanlivo nenáročnej úlohy ako sú priestory v historických jadrách je podstatne viac. Spôsob riešenia priestorov historických jadier, ktoré vytvárajú rámec priestorov pešieho pohybu závisí od konkrétnej situácie daného prostredia. Nie je však možné **vstupovať do tohoto prostredia bez dôkladnej analýzy kultúrno-historickej, slohovej, architektonickej a urbanistickej štruktúry, technickej infraštruktúry, bonity objektov a priestorov, bez funkčnej analýzy, socio-logicko-demografickej, prírodných prvkov v riešenom prostredí**. Sú to **nevyhnutné predpoklady** riešenia týchto priestorov.

Ideálny prípad nastáva, ak ide o koncepcne jasné, cielavedomé a postupné pretváranie historických jadier, kde je cieľom jednota funkčno-prevádzkovej a výtvarno-estetickéj regenerácie prostredia. V praxi sa však s takýmto prístupom nestretávame často. Pri riešení konkrétnej lokality raz možno vyzdvihnúť aspekty funkčné, inokedy výtvarné či technické. Každé čiastkové riešenie tohoto problému však vyvoláva následné problémy, súvisiace s nesyntetickým a nekomplexným prístupom.

VÝVOJ DOPRAVNÉHO SYSTÉMU A JEHO SÚČASNÉ PROBLÉMY V MPR KOŠICE
Akad. arch. Jozef Duchoň - PÚ Košice

BAROKONTAKT '96

Pri prvom počutí názvu tejto prednášky sa môže zdať, že zaoberať sa takou vecou, ako je vývoj dopravného systému na území relatívne takom malom, aké predstavuje historické jadro mesta, nemôže mať seriózný zmysel. Obzvlášť v meste ako Košice, ktorého pravidelná a prehľadná uličná sieť sa od stredoveku takmer nezmenila. Dá sa v takom prípade voľačo vôbec objaviť a o volačom zaujímavom prednášať?

Dá, a práve tento môj príspevok na tohoročnom seminári Bardkontaktu chce ukázať, že zdánlivo jednoduché dopravné systémy môžu prejsť dosť prevratnými peripetiami a niekedy dokonca ich vývoj dokazuje "slepotu" nedávnych generácií našich predkov, ktorí nedokázali v prípade Košíc na takmer ideálny vývoj dopravného systému logicky a rozumne nadviazať.

Začneme v dobách vzniku mesta, teda kedysi na konci 13. storočia. Kolonisti, ktorí Košice zakladali, dali im jasnú urbanistickú schému, bežnú hlavne u východoslovenských miest. Základnou kompozičnou i dopravnou osou mesta bola dlhá a široká Hlavná ulica, ktorá sa na časti svojho úseku šošovkovite rozširovala. Celková jej dĺžka bola približne 800 metrov, dĺžka "šošovky" asi 520 metrov. Šírka pri severnom konci bola 27 metrov, pri južnom 50 metrov a na najširšom mieste, tam, kde stojí dóm svätej Alžbety, mala Hlavná ulica 87 metrov. Na vtedajší "dopravný ruch" sú to dimenzie prekvapujúco veľkorysé, ale treba ich vnímať aj tak, že táto ulica slúžila aj ako verejné zhromaždište, trhovisko a tiež na "parkovanie" koní a kupeckých povozov, teda mala aj funkciu statickej dopravy.

Paralelne po oboch stranách Hlavnej ulice viedli stredovekými Košicami ďalšie dve severojužne orientované komunikácie - Mäsiarska a Kováčska ulica. Mäsiarska, na západnej strane, mala dĺžku 470 a priemernú šírku 14 metrov. Končila na ďalšej zhromažďovacej a trhovej ploche Dominikánskom námestí. Kováčska ulica na východnej strane bola znateľne dlhšia, merala na dĺžku 750 metrov a jej priemerná šírka bola okolo 12 metrov, najväčšia však až 20 metrov.

Priečny uličný systém tvoril rad kratších ulíc, medzi ktorými vynikala rozmermi dnešná Alžbetina ulica. Bola to kompozične logické, mierila k západnej fasáde farského kostola práve v mieste, kde bolo vtedajšie mesto najširšie (cca 520 metrov). Za kostolom poračovala v jej smere Mlynská ulica, znateľne kratšia. Významnými priečnymi ulicami boli aj Maľovaná (dnes Pri Miklušovej väznici) a Mníšska. Ani jedna, ani druhá dnes už nemajú pôvodnú šírku a ani pôvodnú dĺžku, ale v minulosti boli rovnocenné s Alžbetinou a Mlynskou. Priečny systém dopĺňali ďalej ulice Františkánska, Biela a Poštová (dnešné názvy) a uličky, vlastne iba akési prechody, Zámočnícka a Bočná.

Pri pohľade na pôdorys vtedajšieho mesta je jasná takmer pravouhlá kompozícia uličnej siete a absencia akýchkoľvek nepravidelností. Šírkové dimenzie ulíc i pravidelnosť pôsobia na prvý pohľad dosť nestredoveko, ale pravý opak je pravdou - práve táto fáza vývoja stredovekých urbanistických mestských štruktúr priniesla pomerne veľkorysé rozvinutie antických kompozičných odkazov.

Piatimi /ale možno už šiestimi/ bránami nadväzoval opísaný mestský uličný systém na exteriér. Cez ne sa dopravne spájalo mesto jednak s okolitými dedinami a predmestiami, ale hlavne, prostredníctvom diaľkových ciest so svetom. Na severe, západe a juhu bolo po jednej bráne /Horná, Hnilná, Dolná/, na východe však boli brány dve - Maľovaná a Mlynská. Je to opäť na prvý pohľad nelogické, pretože väčšina predmestí Košíc ležala na západnej strane, ale na druhej strane to má ten zmysel, že v 13. a 14. storočí boli hlavné diaľkové prístupy ku Košiciam od východu, cez systém brodov na rieke Hornád.

Horná brána viedla pôvodne k severným predmestiam, na Vyšné Košice a k údoliu Čermaľského potoka, od polovice 14. storočia, po vybudovaní tzv. "spišskej cesty" aj na Gelnicu a Spiš Maľovaná brána slúžila ceste smerom na Chvalabohu, do údolia Torysy na sever a Mlynská brána zase ceste smerom na Krásnu a do údolia Torysy a Hornádu na juh. Dolnou bránou prechádzala cesta na Miškolc a Budín a Hnilnou bránou cesta k juhozápadným a západným predmestiam, na Jasov a Moldavu a smerom na Gemer.

Dopravný systém tak, ako bol doteraz opísaný bol prakticky radiálne všesmerový a v mestskom interiéri, s výnimkou Hlavnej ulice, ho tvorila sieť komunikačne takmer rovnocenných ulíc. Čo sa dopravy týka, môžeme s kludom povedať, že od založenia mesta až do druhej polovice 19. storočia, teda viac ako šesťsto rokov, existovali iba dve jej formy použiteľné v Košiciach - pešia a hipomobilná. Vtedajší systém komunikácií v meste obom týmto druhom bohato stačil a navyše, preberal aj úlohu toho, čomu sa dnes hovorí statická doprava. Zbytok "parkovania" zabezpečovali jednotlivé dvory meštianskych domov.

V druhej polovici 16. storočia sa začala rozsiahla prestavba opevnenia mesta, ktorá časom likvidovala tri z piatich mestských brán - Maľovanú, Mlynskú a Hnilnú. V novom systéme sa uplatnili iba Horná a Dolná brána. To nielenže radikálne zmenilo tvaroslovie prístupových ciest k mestu, ktoré sa teraz už podobalo viac pevnosti ako sídelnej štruktúre, ale malo silný vplyv aj na zmenu hierarchickej hodnoty ulíc v jeho hradbách. Zrušením troch uvedených brán začali postupne strácať niektoré k nim vedúce priečne ulice svoj pôvodný zmysel. Ako sa to nakoniec prejavilo?

Časť Mníšskej ulice úplne zanikla - pohltila ju zástavba. Časť šírky Maľovanej, Františkánskej a Poštovej, ale aj toho, čo zostalo z Mníšskej ulice, pohltili nové, svojim merítkom doteraz v Košiciach nie bežné stavby - kalvínsky /neskôr uršulínsky/ kostol a jezuitský /dnes premonštránsky/ kostol. Z Bielej ulice sa stala iba prechodová ulička. Celková štruktúra uličnej siete Košíc sa zmenila do konca 17. storočia veľmi znateľne - už nebola rovnomerná ako predtým, ale "navesila" sa na Hlavnú, Hnilnú a Mlynskú ulicu, akoby podľa kompozičnej schémy na hlavu postaveného latinského kríža. Tento kompozičný princíp platí pre centrum pamiatkovej rezervácie dodnes a dodnes sa dokonca používa v praxi výraz "centrálny mestský kríž".

Vnútorne mesto, teda to, čo bolo obohatené hradbami, malo vtedy výmeru približne 34 hektárov, teda iba zlomok dnešnej výmery košickej pomiatkovej rezervácie a jej ochranného pásma /dnes cca 140 hektárov/. Ďalšiu značnú plochu vtedajšieho mesta predstavovali rozsiahle fortifikácie a od poslednej tretiny 17. storočia i citadela pod Dolnou bránou, ktorá si vyžiadala presmerovanie prístupu ku Košiciam od juhu. Zaujímavou "dopravnou raritou" ak sa to dá nazvať, bolo vybudovanie špeciálnej komunikácie len pre vojenské účely po obvode vonkajšieho pásma opevnenia mesta. Toto inžinierske dielo vzniklo v rokoch 1706 až 1711 podľa projektu francúzskeho inžiniera Le Maira.

Dopravný systém vnútorného košického mesta i jeho bezprostredného okolia, ktorý začal vznikať v druhej polovici 16. storočia, by bolo snáď najlogickejšie nazvať "smerovo redukovaným". Trval až do prvých desaťročí 19. storočia a predurčil ďalší vývoj urbanistických štruktúr centra mesta na území dnešnej pamiatkovej rezervácie.

V roku 1783 mesto s povolením cisára Jozefa II. znovu vybudovalo bránu na západnej strane, na konci Alžbetinej ulice. Okolo roku 1800 vybúralo v hradbách aj ďalšiu bránu smerom na západ - v mieste Poštovej ulice. Netrvalo dlho a prerazili sa hradby aj v mieste bývalej Mlynskej brány. Košice sa začali zbavovať obručí fortifikačných stavieb a postupne sa začali zrasť so svojimi predmestiami.

Likvidácia hradieb trvala do päťdesiatych rokov 19. storočia. Následná zástavba uvoľneného územia medzi vnútorným mestom a suburbiami sa pretiahla až do rokov prvej ČSR, ale v princípe bola urbanistická schéma vývoja týchto plôch jasná už okolo roku 1880. Nová uličná štruktúra, ktorá tu vznikla a ktorá tvorí dnes dve tretiny územia Košickej MPR, nadviazala v podstate na trasy stredovekých ulíc a dodržala v princípe aj pravouhlé komponovanie uličnej siete.

Nové ulice boli však znateľne širšie a objavili sa na nich novinky - stromoradia. Bežná šírka vtedy základných ulíc bola okolo 20 metrov. Napríklad Bačikova ulica mala šírku 22 metrov, Zbrojničná /na novom úseku/ 16 metrov, Roosewelta 19 metrov, Poštová /na novom úseku/ 22 metrov, Puškinova 20 metrov a podobne. Aj v tejto dobe vznikli uzučké ulice - bol to pás ulíc Hrnčiarska, Zvonárska, Vrátna, Hradbová a Baštová, opisujúci odvod vnútorných hradieb. Vznikol z komunikácií, ktoré tu viedli už od konca 13. storočia, zastavávané začali byť v 17. storočí, ale plnoprávnymi sa stali až začiatkom 19. storočia.

Hlavným prínosom tejto éry budovania mesta - lebo jednoznačne išlo o prínos - bol postupný vznik okružného kapacitného dopravného systému na ploche bývalých postrelísk fortifikácie, nazývaných Glacis. Systém tvorili široké bulváry so stromoradiami, opäť vzhľadom na vtedajšie dopravné záťaž, až príliš veľkoryso koncipovaný. Najväčší z nich - Moyzesova ulica, bol dlhý 1100 metrov, široký 49 metrov, z toho vozovka mala šírku 15 metrov a zbytok tvorili štyri stromoradia s troma pešími komunikáciami a jednou laterálnou vozovkou.

vyzerala ako pešia zóna, archeologické nálezy, ktoré sa pri tom odkryli a ktoré chce mesto trvalo prezentovať verejnosti, menia teraz každým dňom predstavy, ako bude dopravný systém (električka, cyklistická dráha, ambulantná doprava a podobne) Hlavnej ulice vyzeráť.

Uvažuje sa tiež so zrušením rýchlostnej komunikácie a návratom vody do bývalého koryta mlynského náhona, čo je však hudba ďalekej budúcnosti. To si v prípade realizácie vyžiada veľmi pravdepodobne aj opätovné sprejazdnenie pôvodného dopravného okruhu z prelomu 19. a 20. storočia. No a nakoniec, ako najreálnejšie vyzerá konečné urbanistické a teda aj dopravné doriešenie plochy Námestia osloboditeľov. To pôsobí totiž desiatky rokov ako stavebné provizorium, pričom je zároveň akýmsi neoficiálnym turistickým autobusovým terminálom Košíc.

Vyzerá to tak, že realizáciou terajších myšlienok na dopravné preriešenie niektorých častí územia MPR Košice sa potichu vraciame ku koncepciám našich predkov, ktorí to všetko odhadli akosi veľkorysejšie, ale aj s väčším bystrozrakom, už pred sto rokmi.

URBANISTICKÝ INTERIÉR V HISTORICKOM PROSTREDÍ

Ing.arch. Pavel Gregor, CSc. - FA STU Bratislava, Ing.arch. Jana Gregorová, CSc. - FA STU Bratislava

BAROKONTAKT '96

historických priestorov polohu v rámci centra mesta, musia tieto priestory plniť úlohy nositeľa centrálnych funkcií.

Tradične tvorila funkčnú náplň historických priestorov polyfunkčná skladba, v ktorej sa organicky miešala výrobná a obchodná funkcia, s funkciou správnu, bývania a odpočinkovou. Aj napriek "integrácii" funkcií v historických súboroch vznikali tu funkčne o charakterom prístupnosti diferencované priestory:

- *otvorené, verejné so zmiešanou funkciou - námestie, ulica (obchod a služby, verejná správa, doprava),*
- *otvorené, verejné so špecifickou funkciou - parky, promenády, dopravné koridory,*
- *otvorené, verejné so špecifickou vrstvou obyvateľov - kapitulské uličky, židovské geto, reprezentačné priestory,*
- *uzavreté, verejnosti prístupné - areály kostola s cintorínom, radnice, školy, nemocnice,*
- *uzavreté, verejnosti neprístupné - cirkevné súbory, areály bývania šľachty,*
- *uzavreté, súkromné - meštianske domy (bývanie, obchod, výroba),*
- *čiastočne otvorené, súkromné - dvory, záhrady.*

Je treba si uvedomiť, že historické priestory dnes okrem svojich základných účelových funkcií plnia i iné funkcie, vyplývajúce predovšetkým z ich kultúrno-historických hodnôt ako i z faktu, že predovšetkým vo väčších mestách žije väčšina obyvateľov v prostredí panelákových sídlisk. Je to predovšetkým funkcia prezentácie týchto hodnôt, hygienicko-relaxačná funkcia, kultúrno-estetická a funkcia výchovno-vzdelávacia.

Pri riešení funkčnej náplne historických priestorov je preto potrebné rešpektovať a prinavracieť priestorom ich pôvodné historické funkcie (trhy, priestory spoločenského kontaktu), tam kde to už nie je možné, sa tieto môžu stať inšpiráciou pre architektonické riešenie priestoru. Dôležitou, i keď nie prioritnou zložkou musí zostať v historickej štruktúre i funkcia bývania. Kým v minulosti sme boli svedkami vyľudňovania historických jadier, zapríčinených zlým stavebno-technickým stavom objektov a nízkym stupňom vybavenosti bytov, dnes sa tento proces ešte viac prehĺbil pôsobením zákonitostí trhu. Je potrebné preto hľadať nové mechanizmy (napr. v daňovej politike) ako tento proces aspoň čiastočne zastaviť. Trvalí obyvatelia totiž tvoria dôležitý faktor spoločenskej kontroly, sú nositeľmi špecifických prvkov života v historickej štruktúre a iba oni sú schopní udržať kontinuitu regenerovaného územia.

Základnými princípmi riešenia funkčnej náplne historických priestorov v súčasnosti sú princípy polyfunkčnosti a súčasnej diferenciacie priestorov. Polyfunkčná náplň historickej štruktúry podmieňuje jej vitalitu, čiastočná diferenciacia priestorov zasa prispieva k mnohotvárnosti prostredia, lepšej orientácie návštevníka a vnímaniu jednotlivých priestorov, k prehĺbeniu esteticko-emocionálnych zážitkov.

Rovnomerné posilňovanie všetkých zložiek života mestských priestorov rieši zároveň

i problém sociálnej regenerácie priestorov. Živé dynamické priestory s rozmanitosťou najrôznejších prejavov života majú v sebe dosť síl i energie na vlastnú regeneráciu.

Sanácia technickej infraštruktúry

Ak chápeme mesto ako živý organizmus, ktorého bunky predstavujú jednotlivé objekty, potom technickú infraštruktúru môžeme prirovnať k systému nervov a ciev, zabezpečujúcich látkovú výmenu, spojenie a odovzdávanie informácií medzi jednotlivými časťami organizmu.

V minulosti využívali mestá "prírodnú technickú infraštruktúru". Prírodnými zdrojmi energie bol vietor, slnečné žiarenie, voda a pôda. Jedinou líniou tejto infraštruktúry bol vodný tok, ako dopravná trasa, zásobáreň vody a príjemca odpadu v jednom. Stúpajúca životná úroveň a vývoj techniky vytvárali požiadavky a predpoklady pre rozvoj jednotlivých častí systému. Najneskôr sa rozvinul systém zásobovania vodou a kanalizácie, ktorý bol u niektorých stredovekých banských miest na vysokej úrovni a jeho časti slúžili až do dnešných čias. V podmienkach komplexnej obnovy mestských priestorov predstavuje rekonštrukcia a dostavba technickej infraštruktúry jeden z jej hlavných podmieňujúcich činiteľov, zdanlivo neviditeľných, často však finančne najnáročnejších. Dnes by už v praxi nemalo dochádzať k prípadom obnovy priestorov bez potrebnej rekonštrukcie infraštruktúry, ktorej havarijný stav si následne môže vyžiadať výrazné zásahy do už obnoveného priestoru (napr. pešia zóna v MPR Trnava). Pri obnove mestských priestorov je potrebné voliť riešenia, ktoré zároveň umožnia v budúcnosti ľahkú revíziu, opravu a výmenu jednotlivých častí technickej infraštruktúry, prípadne ich doplnenie. Zároveň je potrebné počítať s postupným odstraňovaním, resp. výmenou prvkov technickej infraštruktúry, ktoré výrazne narúšajú estetické pôsobenie a vnímanie historických priestorov (vzdušné vedenie, osvetlenie, dopravné značenie).

Doprava

Hromadná a nepretržitá doprava v historickom meste v dnešnom zmysle neexistovala. Cesty stredovekých miest boli väčšinou úzke, svojou šírkou postačujúce na vzájomné sa vyhnutie dvoch vozov. Ulice, ktoré mali obytný charakter, boli ešte užšie, často iba pre peších a prejazd jazdca. Až v 16. storočí pribúdajú súkromné vozy pre osobnú dopravu. Verejné drožky sa používajú až koncom 18. storočia, aj to iba vo väčších mestách. K prudkému zlomu v charaktere a intenzite dopravy dochádza až s rovojom automobilizmu. Staré obchodné cesty, ktoré prechádzali stredom miest, si v mnohých prípadoch zachovali pôvodný smer (Banská Štiavnica) a i tam, kde sa podarilo vylúčiť ich z centra, stali sa historické priestory miestom intenzívnej vnútromestskej dopravy (Košice, Banská Bystrica). Hlavné ulice a námestia sa zmenili na frekventované dopravné koridory, kde bol chodec vytlačený na úzke chodníky popri domoch.

zaniknuté historické stavby, príp. kultúrno-historické javy pod terénom. Úplne nové riešenie spevnených plôch v historických priestoroch je možné pripustiť iba v prípade výraznej prestavby priestoru, zmeny jeho charakteru resp. funkcie. I v tomto prípade je však nutné mať na zreteli, že architektonicko-výtvarné riešenie spevnených plôch a dopravných komunikácií by nemalo potlačiť vlastný architektonický výraz objektov a súboru ako celku.

Z hľadiska úžitkových vlastností má kamenná dlažba výrazné prenosti pred asfaltovými a betónovými úpravami, predovšetkým z hľadiska ďalšej údržby technickej infraštruktúry, vlhkostných pomerov stavieb a možnosti jej znovupoužitia pri nárokoch na zmenu riešenia. Z hľadiska pochôdnosti, dostupnosti kamennej dlažby a finančej náročnosti v poslednom čase táto nahrádzaná dlažbou betónovou. I napriek jej nesporným výhodám je potrebné zvažovať i jej negatíva /životnosť, nižšie estetické hodnoty/. I v tomto prípade by sme sa mali poučiť od okolitých krajín, kde po obrovskom využívaní betónovej dlažby, je táto predovšetkým v historických priestoroch postupne nahrádzaná kamennou.

Zeleň

Prírodné prostredie spolu s umelým architektonickým a sociálnym prostredím, tvorí základné zložky životného prostredia každého sídla. V historických urbanistických štruktúrach, pri ich obnove a spoluvytváraní súčasného životného prostredia má zeleň predovšetkým význam hygienický a architektonicko-estetický.

Hygienický význam zelene spočíva najmä v zlepšení mikroklimatických podmienok - zmenšení znečistenia a zlepšení fyzikálneho zloženia vzduchu, regulácii vlhkosti, teploty a intenzity osvetlenia. Vysoká zeleň má vplyv aj na intenzitu vetra a mestského hluku.

Architektonický a estetický význam zelene spočíva v tom, že dopĺňa architektúru priestorov, zjemňuje mierku a priestorový dojem, dotvára architektúru farebne. Obnova existujúcej a výsadba novej zelene je možná iba na základe analýzy jej súčasného stavu, a to tak z hľadiska dendrologického ako i vzťahu k slohovému výrazu prostredia. Zvlášť citlivo je treba pristupovať k existujúcej vysokej zeleni, aby v rámci princípu vytvorenia jednoty slohového výrazu prostredia nedochádzalo k "puristickým" úpravám. Väčšina vzrastlej zelene, i keď bola vysadená v relatívne blízkej minulosti, sa neraz stala charakteristickou súčasťou prostredia a jej neuvážené odstránenie by viedlo k porušeniu miestotvorných vzťahov a identity prostredia. V prípade slohovej rekonštrukcie vybraných priestorov sa však nevyhneme ani jej odstráneniu a to predovšetkým v prípadoch, keď i z hľadiska druhovosti je jej existencia neopodstatnená.

Medzi hlavné zásady riešenia zelených plôch a zelene v historických priestoroch patrí

- zachovať, resp. obnoviť tie plochy a skupiny zelene, ktoré s priestorom tradične súvisia a sú jeho typickou súčasťou
- obnoviť, resp. rozšíriť zeleň v miestach bývalých fortifikácií
- súvislejšiu zeleň situovať do vnútroblokov a vytvárať v nich miesto odpočinku pre

nájomníkov a návštevníkov, ako protipól dynamického prostredia obchodných ulíc a námestí

- *odstrániť všetky nehodnotné, neestetické a choré dreviny*
- *vo väčšej miere používať rastlinný materiál mierneho vzrastu, popínavé a previslé dreviny, mobilnú zeleň*

Drobná architektúra a mestský mobiliár

Obnova urbanistických interiérov musí počítať i so zachovaním a obnovou historických plastík, fontán a drobnej architektúry. Veľa prvkov drobnej architektúry bolo v minulosti z rôznych príčin zničených, rozobratých príp. premiestnených. Súčasťou obnovy historických priestorov a ich rehabilitácie je preto i prinavrátanie zachovaných plastík na ich pôvodné miesto, príp. ich rekonštrukcia, ak je to nevyhnutné z hľadiska celkovej kompozície, funkcie a charakteru priestoru.

Mestské priestory je potrebné súčasne doplniť o funkčne a výtvarne hodnotný mobiliár - osvetlenie, lavičky, odpadové koše, mobilnú zeleň, informačný systém, stĺpiky s reťazami a pod.

Všetky tieto zdanlivé drobnosti sú nevyhnutné z hľadiska funkcie jednotlivých priestorov a zároveň vytvárajú konečný obraz priestoru - jeho interiér. Ich výtvarné riešenie /materiál a tvarovo-konštrukčné riešenie/ musí preto vychádzať zo všeobecných zásad obnovy historického súboru, v nadväznosti na architektonicko-slohové charakteristiky a funkčné potreby riešeného priestoru.

V minulosti, ak boli historické priestory dopĺňané mobiliárom /čo nebol jav veľmi častý/, sa jednalo spravidla o mobiliár typový, resp. atypický so súdobým výtvarným poňatím. Tieto riešenia boli ovplyvnené tak názormi na potrebu presadenia sa súdobého výtvarného výrazu v hist. prostredí ako i prozaickým nedostatkom vyhovujúcich typových prvkov.

Dnes sa i u nás postupne presadzuje myšlienka, pri obnove najhodnotnejších a najzachovalejších mestských priestorov používať repliky historických prvkov na základe dochovaných častí, fotografií či historickej dokumentácie. Takéto príklady nachádzame napr. v mestských pamiatkových rezerváciách Bratislava, Trnava, Košice a iných. Z hľadiska metodiky pamiatkovej starostlivosti je takýto prístup doporučovaný u historických priestorov, ktoré si zachovali charakter autentického historického prostredia a je dostatok informácií o pôvodnom riešení mobiliáru. V prípade ak tieto informácie chýbajú je možnosť osadenia mobiliáru na základe historickej analógie, nakoľko v jednotlivých mestách a mestečkách nebol vždy orginálny mobiliár, ale tento bol dodávaný ako typový z výroby v danom regióne. V prípade ak sa jedná o priestor s menšou mierou slohovej autenticity je vhodné použiť náznakovú rekonštrukciu, ideovo vychádzajúcu z historických vzorov. V prípade výrazne poznačených novodobými prestavbami sa doporučuje mobiliár nehistorizujúci. I v týchto prípadoch však použitie historického mobiliáru môže viesť k úspešnému výsledku. Z hľadiska obyvateľov mesta je totiž pri obnove jednotlivých priestorov dôležité predovšetkým

Táto firma má určené presné mantinely pre veľkosť výkladov, pre svoje logo a pod. bez ohľadu na to, či je to v Prešove alebo niekde v Nemecku.

To, čo bolo niekedy takmer neprijateľnou formou sprístupnenia predajní, teda vstup z podbránia (dufartu), sa postupne stalo rovnocennou alternatívou vstupov priamo z priechlia. Mnohé vstupy do predajní sú pri tomto riešení práve cez vzácne a hodnotné portály, prezentujú sa tak aj malebné dufarty často s krásnymi sedíliami, s klenbami so štukovou výzdobou a kamenné a architektonické prvky, ktoré sú ináč pre bežného návštevníka neprístupné.

Ďalším prínosom posledných rokov je ten fakt, že veľký výklad nie je tou prvoradou zárukou úspechu dobrého obchodu. Nie je totiž podmienkou pre dobrý nákup a predaj vystavovanie tovarov vo veľkých výkladných skriniach, ale že je to dobrý sortiment, jeho dobrá kvalita a dobrá povest obchodu. Tak je možné vidieť partery, kde na základe nálezov alebo dobových fotogradií sú uplatnené okná, za ktorými sa skrývajú kvalitné a vyhľadávané predajne.

V rámci riešenia parterov je nutné pristaviť sa aj pri vstupnej bráne do prejazdu, ktorá kedysi patrila na prešovských meštianskych domoch k jednej z dominant priechlia. Bola masívna, celá z dreva, presklenná iba v nadsvetlíku. Okrem utilitárnej funkcie zabezpečenia ochrany domu, mala aj funkciu estetickú, vyjadrenú bohatosťou členenia, odrážajúceho momentálny dobový vkus. Žiaľ, tieto pôsobivé akcenty fasád nám takmer úplne zanikli. Boli nahradené nehodnotnými iba funkčnými bránami síce aj drevenými, ale prevažne zohľadňujúc požiadavku presvetlenia prejazdu, bránami presklenými a v neestetických kovových rámoch. Výnimkou sú vstupy do peňažných ústavov. Preto tých niekoľko zachovaných reprezentantov brán vysokej umelecko-remeselnej kvality je nutné chrániť a ich eventuálnu obnovu realizovať metódou reštaurovania s čím sú veľmi dobré skúsenosti v Levoči.

Na záver ešte o ďalšej neoddeliteľnej súčasť historických priechli, ktorou je informačný a reklamný systém. Jeho uplatnenie a výraz si vyžadujú stanovenie jasných zásad a princípov.

Veľmi pozitívnu úlohu v tomto snažení v Prešove zohral Mestský úrad, ktorý na základe nami vypracovaných zásad vydal Všeobecné záväzné nariadenie týkajúce sa týchto princípov. Základnými stanovenými podmienkami pre MPR sú:

- vylúčiť veľkoplošné reklamy na fasádach,
- vylúčiť klasické neónové svietiace reklamy,
- propagáciu zariadení riešiť vývesnými štítmí na vysokej umeleckej a materiállovej úrovni,
- pre viac prevádzok a funkcií v jednom objekte vytvárať združené vývesné štíty,
- označenie predajní je možné realizovať aj decentným nápisom na skle výkladov, resp. priamo na fasáde,

- pre vybraný okruh úradov, organizácií a spoločensky preferovaných povolání (notár, advokát a pod.) prichádzajú do úvahy označenia samostatné na kvalitnom materiáli.

Pri voľbe reklamy je ale stále rozhodujúce mať na pamäti, že prioritný v pôsobení na návštevníka mesta má byť objekt cez výtvarnú architektonickú reč svojej fasády, nie samotná reklama. Agresívne sa správajúce reklamy, ktoré nemajú pietnu úctu k historickému prostrediu mesta, do takého prostredia nepatria. Uplatnenie nachádzajú vývesné štíty skutočných kvalít materiálu a výtvarného prejavu, označenia zo samostatných písmen rôzneho materiálu napr. kov, kameň a nápisy priamo na fasáde, resp. na skle výkladov. Žiaľ, nie všetky označenia a reklamy spĺňajú uvedené kritériá, ale veríme, že postupne budú nie najvhodnejšie reklamy nahradené takými, ktoré zodpovedajú stanoveným princípom. V mnohých prípadoch je totiž určujúcou solventnosť vlastníka alebo užívateľa.

Prízemiam objektov v historických centrách pripadá mimoriadne zodpovedná úloha. Práve ony reprezentujú, často iba ony ostávajú v pamäti a ony sú sprostredkovateľom uspokojenia prevažných potrieb a záujmov návštevníkov mesta. Preto k riešeniam parterov nie je možné pristupovať náhodilo a nekonceptne, ale s jasnými názormi na docielenie žiadaného výsledku a efektu.

PREZENTÁCIA SÚČASNÉHO TRENDU RIŠENIA PARTEROV A REKLÁM V MPR PREŠOV
PhDr. Mária Poláková - PÚ Prešov

BAROKONTAKT '96

Dnešný výraz prešovských fasád je výsledkom vplyvov dlhodobého historického vývoja. Terajšie meštianske domy vznikali už od neskorkej gotiky, avšak z tohoto obdobia sa nám celistvo nezachovalo ani jedna fasáda. Výnimočne prežili niektoré vstupné portály, resp. ich časti. Najvýraznejšiu pečať v tlačila prešovským meštianskym domom renesancia, ktorá je čitateľnou v interiéri takmer každého objektu. Nedá sa to ale už povedať o exteriéri, ktorý je poväčšine prekrytý novými úpravami v intenciách dobového vkusu neskorších architektonických slohov. Najpozoruhodnejšie renesančné fasády, ktoré sa nám zachovali aj so svojimi slohovými prvkami, patria Rákocziho palácu a domu č. 65. Dnešné priečelia, ktorých výrazové znaky sa premietajú do uličného interiéru a spoluvytvárajú kolorit mestského priestoru, sú z väčšej časti koncipované ako barokové a klasicistické, resp. v duchu eklektizmu historizujúcich slohov. Ojedinele sa objavujú aj secesné a funkcionalistické fasády.

Vo väzbe na spomínanú situáciu stavu objektov je žiadúce, aby každej komplexnejšej úprave fasády predchádzal pamiatkový výskum a naň nadväzujúci návrh na obnovu.

V prípade, že sa pod dnešnou fasádou nájdu detaily staršej vývojovej fázy, musí pamiatkár - metodik rozhodnúť, ktoré riešenie fasády bude uprednostnené - zachovanie jestvujúceho výrazu fasády, alebo sa pristúpi k rekonštrukcii staršieho architektonického prejavu. Nemožno prijať ako pravidlo, za každú cenu prezentovať starší nález. Tak isto je nežiadúca dôsledná analytická metóda, ponechávajúca na ploche priečelia všetky nájdené detaily, bez vnútorných súvislostí a estetickej vyváženosti fasády. Nie je totiž žiadnym architektonickým rozporom, ak renesančný interiér je ukrytý za klasicistickou fasádou. Práve naopak, je to hodnoverné a pravdivé spolupôsobenie rôznych architektonických prejavov.

Najväčším atakom boli, a aj v súčasnosti sú, vystavené partery domov. Tie predchádzali najväčšími zmenami, a tu vzniklo aj najviac nevhodných zásahov týkajúcich sa tak porušenia historickej kompozície, ako aj materiálovej, štrukturálnej a farebnej nevhodnosti.

V Prešove sme prijali úzus, že pri osadzovaní výkladov je potrebné rešpektovať zásadu prísnej tektoničnosti spočívajúcej v prinavratení osovo situovaných výkladcov. Iba výnimočne tam, kde veľkoplošné výklady už poznačili parter, je možné ponechať väčší výklad, ktorý je potrebné kompenzovať vysokou úrovňou architektonicko-výtvarného riešenia s dôrazom na vhodnosť použitého materiálu. Uprednostniť je potrebné ušľachtilé materiály, predovšetkým tradičné drevo a vylúčiť hliník, plasty a pod.

Požiadavky na zásady do parteru jedného objektu v predchádzajúcich rokoch neboli také časté, ako sú v posledných rokoch. Vyplýva to zo zmien vo vlastníckych vzťahoch k objektom, alebo ešte častejšie zo zmien v náplni využitia prízemí. Nie každá predajňa, s ohľadom na svoj sortiment, chce využívať výklad tých rozmerov, ktoré postačovali náplni pred ňou. Ďalšou novinkou sú ztv. značkové predajne, ako aj napr. EDUSCHO.

Táto firma má určené presné mantinely pre veľkosť výkladov, pre svoje logo a pod. bez ohľadu na to, či je to v Prešove alebo niekde v Nemecku.

To, čo bolo niekedy takmer neprijateľnou formou sprístupnenia predajní, teda vstup z podbránia (dufartu), sa postupne stalo rovnocennou alternatívou vstupov priamo z priečelia. Mnohé vstupy do predajní sú pri tomto riešení práve cez vzácne a hodnotné portály, prezentujú sa tak aj malebné dufarty často s krásnymi sedíliami, s klenbami so štukovou výzdobou a kamenné a architektonické prvky, ktoré sú ináč pre bežného návštevníka neprístupné.

Ďalším prínosom posledných rokov je ten fakt, že veľký výklad nie je tou prvoradou zárukou úspechu dobrého obchodu. Nie je totiž podmienkou pre dobrý nákup a predaj vystavovanie tovarov vo veľkých výkladných skrinách, ale že je to dobrý sortiment, jeho dobrá kvalita a dobrá povest obchodu. Tak je možné vidieť partery, kde na základe nálezov alebo dobových fotogradií sú uplatnené okná, za ktorými sa skrývajú kvalitné a vyhľadávané predajne.

V rámci riešenia parterov je nutné pristaviť sa aj pri vstupnej bráne do prejazdu, ktorá kedysi patrila na prešovských meštianskych domoch k jednej z dominánt priečelia. Bola masívna, celá z dreva, presklenná iba v nadsvetlíku. Okrem utilitárnej funkcie zabezpečenia ochrany domu, mala aj funkciu estetickú, vyjadrenú bohatosťou členenia, odrážajúceho momentálny dobový vkus. Žiaľ, tieto pôsobivé akcenty fasád nám takmer úplne zanikli. Boli nahradené nehodnotnými iba funkčnými bránami síce aj drevenými, ale prevažne zohľadňujúc požiadavku presvetlenia prejazdu, bránami presklenými a v neestetických kovových rámoch. Výnimkou sú vstupy do peňažných ústavov. Preto tých niekoľko zachovaných reprezentantov brán vysokej umelecko-remeselnej kvality je nutné chrániť a ich eventuálnu obnovu realizovať metódou reštaurovania s čím sú veľmi dobré skúsenosti v Levoči.

Na záver ešte o ďalšej neoddeliteľnej súčasť historických priečelí, ktorou je informačný a reklamný systém. Jeho uplatnenie a výraz si vyžadujú stanovenie jasných zásad a princípov.

Veľmi pozitívnu úlohu v tomto snažení v Prešove zohral Mestský úrad, ktorý na základe nami vypracovaných zásad vydal Všeobecné záväzné nariadenie týkajúce sa týchto princípov. Základnými stanovenými podmienkami pre MPR sú:

- vylúčiť veľkoplošné reklamy na fasádach,
- vylúčiť klasické neónové svietiace reklamy,
- propagáciu zariadení riešiť vývesnými štítmí na vysokej umelečkej a materiállovej úrovni,
- pre viac prevádzok a funkcií v jednom objekte vytvárať združené vývesné štíty,
- označenie predajní je možné realizovať aj decentným nápisom na skle výkladov, resp. priamo na fasáde,

- pre vybraný okruh úradov, organizácií a spoločensky preferovaných povolání (notár, advokát a pod.) prichádzajú do úvahy označenia samostatné na kvalitnom materiáli.

Pri voľbe reklamy je ale stále rozhodujúce mať na pamäti, že prioritný v pôsobení na návštevníka mesta má byť objekt cez výtvarnú architektonickú reč svojej fasády, nie samotná reklama. Agresívne sa správajúce reklamy, ktoré nemajú pietnu úctu k historickému prostrediu mesta, do takého prostredia nepatria. Uplatnenie nachádzajú vývesné štíty skutočných kvalít materiálu a výtvarného prejavu, označenia zo samostatných písmen rôzneho materiálu napr. kov, kameň a nápisy priamo na fasáde, resp. na skle výkladov. Žiaľ, nie všetky označenia a reklamy spĺňajú uvedené kritériá, ale veríme, že postupne budú nie najvhodnejšie reklamy nahradené takými, ktoré zodpovedajú stanoveným princípom. V mnohých prípadoch je totiž určujúcou solventnosť vlastníka alebo užívateľa.

Prízemiam objektov v historických centrách pripadá mimoriadne zodpovedná úloha. Práve ony reprezentujú, často iba ony ostávajú v pamäti a ony sú sprostredkovateľom uspokojenia prevažných potrieb a záujmov návštevníkov mesta. Preto k riešeniam parterov nie je možné pristupovať náhodilo a nekonceptčne, ale s jasnými názormi na docielenie žiadaného výsledku a efektu.

KONCEPCIA OSVETLENIA A ILUMINÁCIE V HISTORICKOM PROSTREDÍ
Doc. Ing. Branislav Hložka CSc. - FÚ Bratislava

BAROKONTAKT '96

Skôr, ako sa budem venovať téme "Konceptcia osvetlenia a iluminácie v historickom prostredí", dovoľm si objasniť problematiku v širších súvislostiach a to: v aplikácii umelého svetla v architektonickom exteriéri, konkrétnejšie v užití svetla v mestskom urbanistickom celku.

Užitie umelého svetla v mestskom prostredí môžeme rozdeliť nasledovne:

- **komunikačné osvetlenie** (ulice, námestia, chodníky a pod.),
- **ilumináciu architektúry a umeleckej výzdoby** (významné budovy, fontány, pomníky, sochy a pod.),
- **osvetlenie parkov a mestskej zelene,**
- **obchodné osvetlenie** (osvetlenie výkladov, vývesné štíty, pútače a pod.),
- **svetelná reklama.**

Tieto svetelné komponenty tvoria večerný obraz mesta.

Svetelný večerný obraz je výslednicou pôsobenia viacerých faktorov, ktoré si môžeme ďalej analyzovať, ale v konečnom efekte práve prostredníctvom neho občan, ale i návštevník mesta, po zotmení vníma mesto a vytvára si o ňom mienku.

Je to dôsledok toho, že svetlo pôsobí na človeka tromi spôsobmi:

- fyziologicky
- psychicky
- esteticky

Dôsledkom fyziologických účinkov je samotné videnie, toto umožňuje človeku vykonávať potrebné činnosti, dalo by sa povedať, že zabezpečuje plnenie funkcie.

Psychologické a estetické účinky ovplyvňujú najmä vedomie človeka, jeho dušu.

Treba povedať, že zraková fyziologická náročnosť činností vykonávaných v exteriéri (aj v mestskom) je tradične nižšia ako v interiéri, a preto i požiadavky na osvetlenie po kvantitatívnej a kvalitatívnej stránke sú menej náročné (nižšie hladiny osvetlenia, menšie rovnomernosť a pod.).

Návrhárovi sa tým núka možnosť venovať sa viac psychológii a estetike osvetlenia, ako je tomu pri architektonickom interiéri (výnimkou je osvetlenie komunikácií vyšších kategórií).

Tvorba koncepcie osvetlenia sídelného celku nie je v podstate nič iné, ako systémové riešenie osvetlenia pri rešpektovaní vstupov, ktoré som už uviedol: t.j. skĺbenie a harmonizácia všetkých komponentov, kritériom ktorej je akceptácia, tvorba alebo sprostredkovanie spomínaných účinkov svetla pri optimálnom využití technických prostriedkov a postupov, ktoré má navrhovateľ k dispozícii.

Je len prirodzené, že v pamiatkovo-chránených celkoch musí túto skutočnosť návrhár akceptovať, a dobrý návrhár i využiť.

Vykonajme analýzu jednotlivých komponentov večerného obrazu ako prvkov jednotného systému.

Komunikačné osvetlenie

Jedným z ústredných problémov je **voľba štýlu** v dizajne aplikovaných svietidiel v kontexte s historickým prostredím.

Najčastejšie sa tento problém premieta do protikladu: **historizujúce tvary kontra novotvary**. Treba otvorene povedať, že chýba nosná, najmä pamiatkársko-ochranná, filozofia resp. teória užitia tvaru v obnovovanom historickom prostredí, tento problém teda nie je problémom svetelného architekta resp. dizajnéra, ale fundovaného ochranára pamiatok.

Žiaľ, ako ukazuje prax, buď takáto filozofia neexistuje resp. reálna prax ju neakceptuje. Pozri množiace sa príklady: Bratislava, Košice a pod.

Nezanedbateľnou skutočnosťou je, že komunikačné osvetlenie je vzhľadom na charakter komunikácií rôznorodé, a preto i spôsob osvetlenia musí tento fakt akceptovať. Na druhej strane nie je možné, aby ľudovo povedané, každá komunikácia bola osvetlená iným typom svietidla. Dizajn svietidiel pre historické jadrá miest musí byť realizovaný systémovo t.j. ako stavebnicová sústava rôznych typov stožiarov, konzol, stojanov, závesov, ale s jedným resp. jednotiacim prvkom-svietidlom. Rôznorodosť sa dá pri rôznych komunikáciách dosiahnuť typom osvetľovacích sústav (jednostranné, dvojstranné, párové, vystriedané a pod.), použitím stožiarov alebo stojanov (tiež konzol) prípadne atypickým nerytmizovaným umiestnením svetelných bodov, vychádzajúcim z architektúry resp. komunikačného systému.

Pri návrhu si treba vždy uvedomiť, že komunikačné osvetlenie je len jedným z komponentov večerného obrazu (hoci, často dominantným), a preto musí byť navrhované najmä vo väzbe na ilumináciu, obchodné osvetlenie a ďalšie komponenty.

Výhodou komunikačného osvetlenia v historických sídelných celkoch je, že nároky z hľadiska dopravy sú minimálne (často ide o pešie zóny), preto dosiahnutie svetelno-technických parametrov vzhľadom na platné predpisy a normy nie je náročné (intenzity osvetlenia, jasy, rovnomernosti a pod.). Návrhár sa môže predovšetkým venovať dizajnu a estetike svetelných sústav. Z hľadiska užitia technických prostriedkov je situácia dnes podstatne priaznivejšia ako v minulosti. Domáce, ale i zahraničné firmy, ponúkajú buď hotové produkty v široko štýlovom registri, resp. je možné zákazkovo objednať výrobu svietidiel, stožiarov a príslušenstva navrhovaných "na mieru" pre tú alebo onú pamiatkovú rezerváciu. Pekným príkladom je MPR Trnava.

Návrhárovi sa núka možnosť variovať i v použití svetelných zdrojov, čo sa prejavuje predovšetkým v rôznej farebnosti (odtiene bielej) napr.: kompaktné žiarivky, halogénové žiarovky, ortuťové výbojky, halogenidové výbojky, alebo (oranžovej)-sodíkové výbojky. Ďalším parametrom umožňujúcim voľbu je tvarová rôznorodosť, veľkosť svetelného toku, rôzny jas svetelného zdroja a pod.

Otázke dizajnu svietidiel sa nebudem zvlášť venovať. Ide o veľmi vážnu, samostatnú

a komplikovanú oblasť a je potrebné zohľadňovať, najmä pri nadpísanej problematike (mestských pamiatkových rezerváciách), konkrétny prístup.

Len na okraj: Rozhodne nie je solídnym riešením zvoliť unifikovaný prístup k všetkým MPR, navyše cez pseudohistorické "kvázi-plynové"-výbojkové lucerny.

Iluminácie

Iluminácie architektonických objektov, tiež objektov umeleckej výzdoby MPR (fontány, stĺpy, sochy, pamätníky a pod.) sú veľmi dôležitou súčasťou večerného obrazu mesta. Iluminácie sú estetickou večernou dominantou a výrazne sa podieľajú na niektorých pohľadových obrazoch mesta (pri panoramatických, ale i pri menších celkoch).

Pri návrhu si treba uvedomiť, že iluminácia sa komponuje pre objekt sám o sebe, ale i pre obraz pozostávajúci z viacerých budov, komunikácií, parkov a pod.

Iluminácia je umeleckou tvorbou. Vychádza z dennej architektúry, ale umelým svetlom túto umelecky interpretuje. Preto je pre každý objekt jedinečná. Odmietam technicizujúce postupy, púhe nasvetľovanie, vizuálne zvýraznenie. Uznávam však svetelné modelovanie, tvarovanie celku i detailu. Výpočet pri ilumináciách má len orientačný charakter. Dôležitá je farebná a jasová kompozícia, tiene, plasticita, tektonika, výraz. Dosiahnutie úspechu v tejto oblasti sa opiera predovšetkým o umelecký cit, skúšky (modelovanie) na konkrétnom reálnom objekte, dokonalé poznanie technických prostriedkov a ich prejavov. Bez týchto daností sa dosiahne len fádny vizuálny dojem, bez výrazného umeleckého účinku.

Uvedený moment je dôležitý najmä pri historických objektoch vysokej umeleckej hodnoty, kde už ich denný vzhľad je zážitkom. Preto večerný obraz musí byť zabezpečený na zrovnateľnej invecnej úrovni.

Tvorca iluminácie by mal celkovú kompozíciu tvoriť z častí, využívať možnosť jasove objekt členiť a zároveň spájať. Architektúra, najmä historická, obsahuje krásne detaily (sochy, štuky, balustrády, pilastre, tympanóny a pod.), ktoré je možné svetelne interpretovať v inom vzhľade, ako za dňa. Pri fontánach treba hľadať súčinnosť s hrou vodných stĺpcov, tvarovou variabilitou. Osvetlenie fontán umožňuje liberálnejší prístup k farbe svetla, jej dynamike, pôsobivé je spojenie s hudbou.

Za nedovolené považujem: svetelne historicky architektonický resp. umelecký objekt deformovať, skresľovať, voľne interpretovať. Iluminácia je umelecké spracovanie pôvodného diela. Nič viac a ani nič menej.

Mestská zeleň

Mestská zeleň (parky, sady, záhrady, časti komunikácií) sú veľmi vítaným spestrením mestského prostredia.

To isté platí o pre svetelnú interpretáciu. Ak predošlé dva komponenty napr. vo farebnosti) s výnimkou fontán (boli harmonizované v užšej škále) prevažne bielych resp.

oranžových odtieňov), pri zeleni je vhodné použiť svetelné zdroje podporujúce v lete zelenú a v zime modrú (ortuťové a halogenidové výbojky).

Tým sa rozšíri farebná škála večerného obrazu a dosiahne výraznejšieho emocionálneho účinku.

Osvetlenie mestskej zelene pozostáva z nasledovných častí:

- osvetlenie parkových, sadových a komunikačných trás,
- osvetlenie trávnatých plôch resp. priestorov,
- osvetlenie nízkej zelene,
- osvetlenie vysokej zelene,
- osvetlenie parkovej umeleckej výzdoby

Obvykle sa pri navrhovaní zanedbáva osvetlenie nízkej a vysokej zelene, pričom práve toto je kompozičnotvorným prvkom priestoru neobvyklých možností s výrazne estetickým účinkom.

Osvetlenie zelene sa riadi liberálnejšími zásadami týkajúcimi sa tvarovej a kompozičnej interpretácie. Vo farebnej interpretácii je však rigorózne: zeleň nesmie byť farebne skresľovaná, len farebne zvýraznená.

Netreba však taktiež zabúdať, že osvetlenie verejnej zelene má i dôležitú bezpečnostnú funkciu.

Pri dizajne osvetľovacích prvkov treba myslieť na vyššiu odolnosť voči vandalizmu.

Obchodné osvetlenie

Tu patrí:

- osvetlenie fasád, vstupov a výkladov obchodov,
- vývesné štíty, pútače, svetelné názvy obchodov,
- reklama-bilboardy a iná veľkoplošná svetelná reklama (fasády, svetelné steny a pod.).

Tento komponent večerného obrazu sa v súčasnosti vyvíja najdynamickejšie (zo známych dôvodov). Je to dobré i z hľadiska výtvarno-estetického.

Obchodné osvetlenie vytvára vo večernom obraze predovšetkým pestrú farebnosť, nekonečné tvarové varianty, predstavuje invenciu najmä v grafickom dizajne. Jeho výhodou je, že v trhovom mechanizme plní dôležitú funkciu, a preto je žiadané a investori sú ochotní ho financovať vo veľkom rozsahu.

Predpokladám, že v našich pomeroch ešte len nastane "boom". Mali by sme sa naň pripraviť i po stránke technickej (dostatok energie, spoľahlivosť a rôznorodosť svetelného zariadenia), ale i po výtvarnej a invenčnej.

V MPR je a bude problémom ustrážiť štýlovú adekvátnosť (farebnosť, tvar, materiál, technické prostriedky a pod.) vhladom na široké invenčné a realizačné možnosti obchodného osvetlenia.

V západných bohatých krajinách býva zvykom ešte vytvárať **svetelnú príležitostnú výzdobu** mesta - najčastejšie pri príležitosti Vianoc alebo niektorých štátnych sviatkov. Túto obyčaj pomaly preberajú i niektoré naše mestá.

Podľa môjho názoru je dôležitá miera a forma. Pri systémovom riešení večerného obrazu mesta nie je potrebné tento komponent, často ho totiž "zlacňuje". Na druhej strane z psychologického hľadiska v náznakovej miere, pod dizajnérskou kontrolou, je možné použiť svetelne aktívne prvky, ako prejav sviatočnej a mimoriadnej atmosféry.

Záverom by som sa chcel pristiaviť pri konštrukcii koncepcie i jej obsahu.

Koncepcia osvetlenia sídelných celkov by mala byť akýmsi generelom, ktorý nerieši detaily, ale najmä celok, koordináciu zložiek, vzájomnú harmonizáciu a kompletnosť. Preto by mal obsahovať návrh všetkých komponentov večerného obrazu.

Pre ilustráciu uvedieme niektoré fakty z riešenia koncepcie osvetlenia centrálnej oblasti mesta Bratislavy.

Generel osvetlenia CO Bratislavy obsahoval:

- návrh dizajnu stavebnicovej osvetľovacej sústavy,
- večerný obraz prístupových trás - komunikácií do mesta (od diaľnic, od Pezinka, od Brna, od Viedne, od Dunajskej Stredy a pod.),
- riešenie vytypovaných panoramatických pohľadov na mesto (z Hradu, zo Slavína, z kaviarne Bystrica na Novom moste),
- kategorizáciu komunikácií v historickom jadre a návrh typov osvetľovacích sústav,
- riešenie komplexného večerného obrazu, 26 teritoriálnych celkov (Rolandovo námestie, Hviezdoslavovo námestie, Námestie Slobody a pod.),
- svetelné riešenie vstupových miest do Bratislavy,
- bilanciu výkonovej náročnosti (elektrickej) pre jednotlivé objekty, teritoriálne celky a komponenty,
- odhad finančných nákladov.

Ako je z uvedeného zrejmé, koncepcia bola zvládnutá komplexne, poskytovala východisko pre koordinovaný prístup všetkých zložiek a predovšetkým dávala obraz o celkovom rozsahu úloh, ktoré treba koordinovane riešiť.

Bola vypracovaná v úzkej kooperácii s pamiatkovo-ochranárskymi zložkami mesta, ktorá sa stali jej hlavnými presadzovateľmi a realizátormi. Čas ukázal, že takýto postup je správny a užitočný, vhodný pri riešení problému osvetľovania našich miest i v ďalších prípadoch, ale najmä v MPR.

VÝBER VHODNÝCH TECHNOLOGIÍ PRE REKONŠTRUKCIE A MODERNIZÁCIE PAMIATKOVO CHRÁNENÝCH BUDOV
Doc.Ing. Cyril Klinec, CSc. - TU Košice, Ing. Jozef Faith, CSc. - TU Košice

BAROKONTAKT '96

1. Úvod

So zvýšeným rozvojom stavebníctva, s používaním nových stavebných materiálov, nových technológií, s odhmotňovaním stavieb sú spojené aj značné náklady pri realizácii stavebných objektov. To si vyžaduje, aby táto realizácia bola optimálna, t.z., že je potrebné vybrať najvhodnejšiu technológiu na konkrétny stavebný proces.

Vývoj technológií výrobných procesov v stavebníctve spôsobil ich značné rozšírenie. Existuje stále viac a viac nových technológií, z ktorých každá má svoje osobité parametre ovplyvňujúce proces výstavby. Dilemou je výber najvhodnejšej technológie pre konkrétny stavebný proces a konkrétne podmienky.

Prechodné obdobie na trhovú ekonomiku v stavebníctve SR určilo faktory, ktoré ovplyvňujú jeho ďalší vývoj. Je to predovšetkým:

- útlm investícií vyvoláva výrazné zníženie objemu stavebných prác,
- zvýšenie podielu prác malého rozsahu,
- výrazné zvýšenie podielu adaptácií, rekonštrukcií a modernizácií na úkor novostavieb,
- predchádzajúce dva faktory vyvolávajú zmenu technológie vykonávania prác, výber vhodných materiálov a voľbu vhodných mechanizmov,
- zvýšenie požiadavok na kvalitu stavebných prác, zhodnocovanie stavebných materiálov, energií a výrobnéj kapacity dodávateľských organizácií.

Zvyšovanie ceny za prenájom pôdy ovplyvňuje znižovanie veľkosti výmery plochy stavenísk. U adaptácií, rekonštrukcií a modernizácií nie je možné budovať plošné veľkoryso ponímané staveniská z dôvodu plošnej stiesnenosti. Uvedené dôsledky spolu s ekologickými aspektami spôsobili, že je dôležité vo väčšej miere brať do úvahy výber vhodných materiálov a technológií.

Pre riešenie tohoto problému doporučujeme aplikovať polyoptimalizačnú metódu, ktorej obecné riešenie je popísané v bode 2.

2. Faktory ovplyvňujúce výber vhodných materiálov a technológií

Pre výber vlastných materiálov a technológií sa doporučuje rešpektovať tieto vstupné kritéria:

- 1 - nákladovosť
- 2 - prácnosť
- 3 - spotreba energie
- 4 - ekologické vplyvy
- 5 - životnosť
- 6 - prevádzkové náklady
- 7 - technologická štruktúra

8 - bezpečnosť

9 - disponibilnosť

1) Nákladovosť - Jedno z najdôležitejších kritérií ovplyvňujúce celkové náklady na zamýšľanú rekonštrukciu a pri dohodnutých cenách za objekt, ziskovosť vykonávateľa stavebných prác. Do matematickej formulácie polyoptimalizačnej metódy je potrebné vyjadriť toto kritérium v nákladoch na mernú jednotku posudzovaného procesu (Sk/m³, Sk/m², Sk/m a p.).

2. Prácnosť - Toto kritérium vyjadruje dobu realizácie posudzovaného procesu a súčtom doby realizácie procesov na objekte pri rešpektovaní návazností dostaneme čas výstavby. Je to teda časový faktor. Do matematického modelu je potrebné vyjadriť toto kritérium v hodinách na mernú jednotku (h/m³, h/m², h/m a p.).

3. Spotreba energie - Posudzovaným kritériom sa vyjadri energetickej náročnosť riešenej technológie. Je daná spotrebovanou energiou mechanizmov realizujúcich príslušnú technológiu. Vykazuje sa v (kW) na mernú jednotku.

4. Ekologické vplyvy - Kritériom sa vyjadruje nielen vplyv výstavby na životné prostredie, ale aj vplyv použitých materiálov na vnútorné i vonkajšie prostredie. Do matematického modelu sa vykáže v poradí výhodností (najvhodnejšia technológia poradím 1, najnevhodnejšia posledným číslom posudzovaného počtu technológií).

5. Životnosť - Výberom vhodných materiálov môžeme podstatne ovplyvniť životnosť rekonštruovaného alebo modernizovaného objektu. Je vhodné, ak životnosť materiálov a technológií použitých pri uvažovaných úpravách končí so životnosťou vlastného objektu. Vykazuje sa poradím výhodností (podobne ako v bode 4).

6. Prevádzkové náklady - Hodnoteným kritériom sa vyjadri náročnosť na prevádzkové - réžijné náklady počas užívania. Vyjadri sa v nákladoch na mernú jednotku.

7. Technologická štruktúra - Posudzovaným kritériom sa vyjadri zložitosť väzieb na predchádzajúce a následné technológie, náročnosť na technologické prestávky, možnosť uvoľnenia pracoviska pre vykonávanie následných činností. Vykazuje sa poradím výhodnosti (podobne ako v bode 4).

8. Bezpečnosť - Kritériom sa vyjadri nielen bezpečnosť a ochrana zdravia pracovníkov vykonávateľa stavebných prác, ale aj okolia. Vykazuje sa poradím výhodnosti (podobne ako v bode 4).

9. Disponibilitnosť - Kritériom sa vyjadri dostupnosť uvažovaných materiálov a technológií a možnosť ich nasadenia v potrebnom termíne. Vykazuje sa poradím výhodnosti.

Uvedené kritériá, formulované obecné, sa pri riešení konkrétneho problému výberu vhodných technológií posúdia, niektoré z uvedených kritérií nebudú aktuálne, prípadne sa rozšíria. V ďalšom postupe riešenia je potrebné stanoviť ich prioritu - poradie dôležitosti označené desiatinným číslom tak, aby celkový súčet bol rovný 1. Toto vyjadrenie dôležitosti

sa môže nazvať aj váhou toho-ktorého kritéria, môže sa pre každý prípad meniť. Napr. u bežných prípadoch bude najdôležitejším kritériom nákladovosť pri obmedzenej dobe realizácie - prácnosť, pri výstavbe v chránených krajinných oblastiach - kritérium ekológie a pod.

2. Postup výpočtu

Tabuľka č. 1

Posudzované technológie	Hodnoty kritérií								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
A									
B									
C									
S ú č e t									

Tabuľka č. 2

Posudzované technológie	Podiel hodnôt kritérií a ich súčtov								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
A									
B									
C									
S ú č e t	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

Tabuľka č. 3

Posudzované technológie	Súčin váh a podielov									Váž. aritm. priemer
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
A										
B										
C										
S ú č e t										

Vážený aritmetický priemer je súčtom súčinov váh a ich podielov posudzovaných technológií. Najvýhodnejšou technológiou bude tá, u ktorej vážený aritmetický priemer bude najmenší, optimálne bude spĺňať požiadavky jednotlivých kritérií z hľadiska stanoveného poradia dôležitosti.

Zásady polyoptimalizácie:

- Kritérium optimalizácie každého ukazovateľa musí byť realizované tak, aby bol odstránený vplyv voľby jednotiek, v ktorých je tento ukazovateľ stanovený.

- Hodnoty kritérií optimalizácií by nemali rásť nad všetky medze pre žiadne hodnoty ukazovateľov, lebo v opačnom prípade by výsledné kritérium polyoptimalizácie nebolo citlivé na voľbu váhových faktorov.

3. Záver

V predloženej stati je návod ako možno vybrať pri viacerých technológiách najlepšiu alternatívu. Výber najvhodnejšej alternatívy sa uskutoční pri súčasnej optimalizácii viacej protichodných parametrov. V danom riešení ako parametre boli volené: nákladovosť, prácnosť, spotreba energie, ekologické vplyvy, životnosť, prevádzkové náklady, technologická štruktúra, bezpečnosť a disponibilnosť. Najvhodnejšia alternatíva posudzovaných technológií bude tá, ktorá má najnižšiu hodnotu.

Literatúra

- /1/ STN 73 00 31 - Spoľahlivosť stavebných konštrukcií a základových pôd
- /2/ Kolektív: Znalecká činnosť v stavebníctve USI VŠDS Žilina ,1991
- /3/ Príloha č. 2 k znaleckému štandardu na oceňovanie a hodnotenie podnikov v procese veľkej privatizácie, MS-SR 1991
- /4/ Ross, W-Brachmann,R.:Ermittlung des Bauweters von Gebäuden 24. auflage.

SANÁCIA VLHÉHO MURIVA A PAMIAŤOVÁ STATIKA PRI REKONŠTRUKCII HISTORICKÝCH OBJEKTOV
Ing. Milan Sekera - RENOVA Sp. Nová Ves

BAROKONTAKT '96

RENOVA je špecializovaný stavebný podnik, ktorý sa v oblasti stavebníctva zaoberá rekonštrukčnými a sanačnými prácami, predovšetkým historických a kultúrnych pamiatkových objektov. V rámci tejto špecializovanej stavebnej výroby sa zaoberáme:

- A) sanáciou vlhkého muriva proti vzlínajúcej zemnej vlhkosti,**
- B) komplexným pamiatkovým statickým zabezpečením historických objektov.**

A) V rámci sanácie vlhkého muriva proti vzlínajúcej zemnej vlhkosti používame viac druhov sanačných metód, ktoré aplikujeme na danom objekte na základe výsledkov meraní v rámci vlhkosťného prieskumu, ktorý vykonávame v prípravnej etape sanácie vlhkosti. Ide o nasledovné metódy sanácie vlhkého muriva:

1) Dominantnou metódou sanácie vlhkého muriva proti vzlínajúcej zemnej vlhkosti je metóda prerezávania muriva (tehlového, kamenného, betónového a zmiešaného) a vkladanie vodotesnej izolácie čo dáva 100 % záruku odstránenia vlhkosti so živnosťou 80 až 100 rokov.

Na túto metódu sanácie vlhkosti máme Osvedčenie (Atest) číslo 105/197/93 vydané Technickým a skúšobným ústavom stavebným v Bratislave. Štátnou skúšobňou SKTC-105 v Bratislave pod názvom HYDROSAN - systém pre sanáciu hydroizolácií v stenových konštrukciách. Na základe tohoto osvedčenia máme vypracovanú Podnikovú príručku akosti, ktorého prílohou je Technologický predpis systému HYDROSAN. Obsahom Podnikovej príručky akosti je:

- stanovenie cieľov akosti sanačného systému,
- orientácia na trhu a marketing,
- technická dokumentácia, projekty,
- pracovníci, ich odborné školenia,
- použité materiály, komponenty, pracovné nástroje, pomôcky a zariadenia,
- kontrola kvality realizovaného sanačného systému,
- odovzdanie prác a poučenie pre odberateľov prác,
- sledovanie akosti po odovzdaní prác približne po ročnom časovom intervale.

Samotný technologický predpis systému HYDROSAN podrobne popisuje následnosť jednotlivých pracovných operácií, ako i použitého materiálu a technického vybavenia pri realizácii tejto metódy sanácie vlhkého muriva.

Sanačný systém HYDROSAN je komplexný systém sanácie horizontálnych a vertikálnych hydroizolácií v stenových konštrukciách. Využíva metódu prerezávania muriva /tehlového, kamenného, betónového a zmiešaného/ a vkladania špeciálnych izolačných hmôt. Používa sa teda pre všetky druhy muriva.

Systém umožňuje vymeniť alebo vytvoriť hydroizolačnú vrstvu v stenovej konštrukcii. Táto vrstva sa vytvára vložением /vtiahnutím/ novej hydroizolácie do novovytvorenej špáry v predom určenej rovine zvislej steny. Nad touto hydroizoláciou sa nachádza

maltové lôžko. Hydroizolačné vlastnosti systému sú určené typom použitého izolačného materiálu.

Metódu HYDROSAN možno použiť na ľubovoľnom druhu muriva za predpokladu, že sanovaná stena je obojstranne prístupná v mieste predpokladanej vrstvy hydroizolácie. Hrúbka sanovanej steny v podstate nie je limitujúca. Pri tehlovom murive je možné použiť metódu HYDROSAN aj keď konštrukcia je z druhej strany neprístupná /vyskytuje sa v radovej zástavbe historických jadier miest/.

Sanovaná stenová konštrukcia nesmie obsahovať rozvody médií /voda, kanalizácia, teplo, plyn, elektrická energia/. Omietkové vrstvy musia byť na oboch povrchoch steny odstránené v miestach novej hydroizolačnej vrstvy v pruhoch šírky 10 až 30 cm pod a nad úrovňou plánovaného rezu. Rozsah a postup podrezávania sanovaných stien musí byť v súlade so statickým posúdením celého dotknutého objektu tak, aby nedošlo /pri podrezávaní muriva/ k porušeniu nosnej funkcie horizontálnych i vertikálnych konštrukcií sanovaného objektu.

Komplexný systém HYDROSAN podľa tohto technologického postupu tvoria nasledovné kroky:

a/ **Prípravné práce** - pozostávajú z podrobnej obhliadky objektu /podľa požiadavky objednávateľa zabezpečíme i vlhkostný prieskum objektu, s technickou správou a návrhom použitia sanačnej metódy/, štúdia jeho projektovej dokumentácie, z prípadnej diagnostikácie objektu, statického posúdenia objektu, z vypracovania technického programu, predbežných úprav povrchu sanovaných konštrukcií a z vlastnej prípravy staveniska.

b/ **Horizontálne a vertikálne prerezanie muriva** - pozostáva z vyznačenia horizontálnych a vertikálnych rovín rezania, vyrezania pracovných špár /v týchto rovinách/ a odstránenia výrazného materiálu.

Pri vlastnom prerezaní sanovaného muriva sa používajú v rámci predmetnej technológie dva spôsoby.

Pri tzv. suchom spôsobe, ktorý sa používa výhradne pre tehlové muriva sa prerezanie steny vykonáva pomocou špeciálnej frézy. Prerezaním vzniká špára hrúbky 11 až 14 mm. Hrúbka rezaného muriva môže byť max. 120 cm ak je stena prístupná iba z jednej strany. Pri obojstrannej prístupnosti sanovanej steny môže byť jej maximálna hrúbka až 250 cm. Dĺžka rezanej špáry sa pohybuje v rozmedzí od 60 do 120 cm a je závislá na rozmeroch sanovanej steny, jej zaťažení, prípadne na jej funkcii.

Vlastné podrezanie sa vykoná nasledovne:

V mieste vyznačenej výškovej úrovne rezania muriva sa do steny postupne /počas vlastného rezania/ vsúva rezací element príslušnej frézovej píly, až po dosiahnutie požadovanej hrúbky rezaného muriva. Potom sa frézová píla pohybuje v smere rezanej

špáry po celej predom určenej dĺžke /rozmedzí/ sanovanej steny podľa vypracovaného programu rezacích prác.

Pri tzv. mokrom spôsobe, ktorý sa používa pre všetky druhy stenových konštrukcií /teda i tehlového/, sa prerezanie steny vykonáva špeciálnym strojovým zariadením, ktorý je vybavený diamantovým lanom.

Prerezaním vzniká špára hrúbky 11 až 14 mm. Podrezávané murivo musí byť prístupné z oboch strán. Hrúbka rezaného muriva je neobmedzená. Dĺžka rezanej špáry sa pohybuje v rozmedzí od 60 do 280 cm a je závislá na rozmeroch a stabilite sanovanej steny. Počas vlastného reziva musí byť diamantové lano neustále chladené vodou /preto tzv. mokrá metóda/.

Vlastné podrezanie sa vykonáva nasledovne:

V mieste vyznačenej výškovej úrovne rezania muriva sa navrtávajú horizontálne vrtvy priemeru 15 mm po celej hrúbke rezaného muriva /čím väčšia hrúbka tým menšie rozmedzie medzi navrtanými dierami/ a podľa prístupu k nej. Cez vybrané otvory sa prevlečie tzv. diamantové lano, spojí sa spojkami a jednotlivými sekciami do požadovanej dĺžky, osadí sa na vodiace kladky, ktoré musia byť výškove situované v jednej rovine, aby sa dosiahol presný vodorovný alebo vertikálny rez. Do roviny rezu vo zvolených miestach /napr. vstup a výstup diamantového lana z rezanej konštrukcie, prípadne inde/ sa osadia chladiace vodné trysky. Takto pripravené a nastavené diamantové lano sa pomocou hnacej kladky rezacieho stroja uvedie do určených otáčok, potrebných na vlastné rezanie, za súčasného chladenia vodou striekanou tryskami na lano. Reže sa opäť vo vyznačenej rovine po malých úsekoch v predom určených rozmedziach dĺžky sanovanej steny podľa programu sanačných prác, resp. podľa projektovej dokumentácie.

- c/ **Vloženie hydroizolačnej fólie** - pozostáva z vloženia či vtiahnutia zvoleného typu izolačnej fólie do pracovnej špáry.
- d/ **Statické vyklinovanie konštrukcie** - pozostáva z vloženia plastových alebo drevených klinov do pracovnej špáry tak, aby tam nachádzajúca sa hydroizolačná fólia sa nepoškodila.
- e/ **Vyplnenie zbytkovej špáry** - pozostáva z vloženia plastových trubičiek do priestoru zbytkových špár, zo zatretia líca špár cementovou maltou a zo zainjektovania priestoru zbytkovej špáry.
- f/ **Záverečné úpravy muriva** - pozostávajú z orezania zbytkov injektážnych trubičiek, úpravy koncov hydroizolačnej fólie, z naniesenia sanačných omietok a podobných dodatkových úkonov.

Medzi ďalšie metódy sanácie vlhkého muriva proti vzliňajúcej zemnej vlhkosti, ktoré náš podnik realizuje patria:

2) Hydroizolácie systémom chemickej impulznej infúzie muriva EDIN. Podstatou tejto metódy je vytvorenie izolačnej chemickej clony, ktorú vytvoríme tým, že do vopred

navrútaných injektážnych otvorov /vrtov/ v stenových konštrukciách napúšťame injektážnu chemickú izoláciu pod tlakom v pravidelných impulzoch.

3) Sanačné omietky, ktorými zabezpečujeme dýchateľnosť resp. pretrvávajúce vlhkého muriva. Túto metódu aplikujeme iba v tých prípadoch, kde je nameraná nižšia hodnota vlhkosti muriva.

4) Dodatočná vzduchová izolácia systémom prevetrávacích kanálikov múrov a podláh objektov.

B) V rámci komplexného pamiatkového statického zabezpečenia historických objektov zabezpečujeme:

- spevňovanie, upravovanie a vyvesovanie klenieb torkrétovým plášťom do obrubných a stužujúcich vencov,
- statické zabezpečenie objektov stužujúcich tiahkami,
- hĺbková injektáž pôvodného muriva cementom, mikrocementom a živcami,
- vŕtacie práce na špeciálnu statiku ako i na prestupy pre rozvody potrubí v objekte,
- zošívanie trhlín v murive s ich vnútorným vyplnením cementovou injektážnou zmesou,
- hĺbkové špárovanie muriva všetkého druhu s ich povrchovou úpravou,
- zabezpečenie horizontálnych konštrukcií podchytávaním drevenou výdrevou,
- špeciálne búracie práce.

Počas existencie nášho špeciálneho stavebného podniku Vás záverom chceme informovať o našich najväčších referenčných stavbách práve v oblasti sanácie vlhkého muriva a pamiatkovej statiky:

- Slovenská sporiteľňa Bardejov
- Hlavné námestie č. 2, 3 a 4 Bratislava
- Sedlárska ul. č. 5 Bratislava
- Kúpele Lúčky
- Štátny oblastný archív Šaľa
- Slovenská sporiteľňa Michalovce
- Hotel Ďumbier Lipt. Mikuláš
- Francúzske veľvyslanectvo Bratislava
- Mestská radnica Spišská Nová Ves
- Hotel Bankov Košice - Čermeľ
- IRB Žilina, Hviezdoslavova 10
- IRB Spišská Nová Ves
- Hlavná ulica č. 94 a 124 Prešov
- kostol Sv. Egídia Poprad
- hradná kaplnka Zvolen
- hradná vináreň, Bratislavský hrad a ďalšie

SANÁCIA ZAVLIHNUTÝCH OBJEKTOV SANAČNÝM SYSTÉMOM "EPASIT 2000"
Ing. Štefan Vadocz, CSc. - KVZ Bratislava, Ing. Peter Kostelníček, CSc. - KVZ Bratislava

BAROKONTAKT '96

Sanácia vlhkého a soľami poškodeného muriva prináša so sebou veľké množstvo problémov.

Veľmi dôležitým faktorom správnej sanácie je zodpovedná diagnostika, posúdenie stavu stavebnej substancie a definovanie pôvodu poškodenia. Odborné plánovanie a výber najvhodnejšieho materiálu sú dôležité práve tak, ako aj starostlivé spracovanie. Neoddeliteľnou súčasťou je i dozor nad kvalitou prác. Skúsenosti dokazujú, že pri dodržaní týchto podmienok je možná veľmi úspešná, dlhotrvajúca sanácia.

Sanačné omietky sú na trhu už viac ako 20 rokov. Spočiatku bol postoj k nim značne skeptický. Na základe chýbajúcich skúseností sa nachádzali iba na okraji záujmu. Dnes sa už vie, že princíp vtedy navrhnutý je funkčný. Okrem toho sa však vie ešte omnoho viac.

Sanačné omietky by nemali byť používané samostatne. Na dosiahnutie úspešnej sanácie musia byť použité a vhodne skombinované viaceré hmoty a materiály, ktoré sú vo vzájomnom súlade. Ide teda o komplexný "omietkový systém".

Keď sa objavili na trhu prvé sanačné omietky, produkovali ich 2 - 3 výrobcovia. V súčasnosti ponúka sanačné omietky iba na nemeckom trhu zhruba 30 výrobcov. Aj keď funkčný princíp sanačnej omietky je jasný, stále prichádzajú na trh výrobky, ktoré omračujú svojimi "zázračnými" vlastnosťami. Väčšina týchto výrobkov sa po čase nachádza v rubrike "kuriozity". Avšak tieto výrobky sa postarali o množstvo vzruchu a priviedli tak celé oblasti sanácie muriva do zlej povesti.

Aby sa projektanti a spracovatelia nemuseli spoliehať na následné ťažko overovateľné údaje z reklamnej ponuky, je nutné dodržiavať všeobecne uznávané pravidlá postupu. Od WTA bolo vydané záväzné nariadenie. Toto nariadenie je v súčasnosti prepracované a oproti dosiaľ platnému vykazuje niekoľko rozhodujúcich zmien.

WTA pokyn - upozornenie

Keď prišli na trh prvé sanačné omietky, boli ešte mnohé nejasnosti ohľadom ich funkčnosti. Mnoho produktov bolo označených "sanačná omietka" hoci s touto nemali mnohokrát nič spoločné. V r. 1977 založená vedecko-technická spoločnosť pre ochranu pamiatok a sanáciu stavieb /WTA/ sa zaoberala týmto problémom. Vzhľadom k tomu, že všetky stavebné normy sa vzťahovali na oblasť novostavieb, neexistovala žiadna norma pre sanáciu starých stavieb. V omietkovej norme DIN 18550 sa hovorí, že pri sanácii starých stavieb je vhodné používať sanačné omietky, pri čom sa výslovne poukazuje na príslušný WTA pokyn. Tento pokyn vyšiel v r. 1985 pod titulom "Stavebno-fyzikálne a technické požiadavky na sanačné omietky". V ňom bola nasledovne definovaná sanačná omietka. "Sanačné omietky sú výrobky suchých mált podľa DIN 18 557 k výrobe omietok s vysokou pórovitosťou a priepustnosťou vodných pár pri súčasnej nízkej nasiakavosti". V tejto definícii sú obsiahnuté tri hlavné vlastnosti sanačnej omietky. Aby bolo možné porovnávať výrobky

rôznych výrobcov boli tieto vlastnosti v technických údajoch /obsah vzduchu v póroch, priestupnosť vodných pár, pevnosť/ vyznačené a vyžiadané o tom osvedčenie. Tým bola daná projektantom a investorom rozhodujúca pomoc.

Nový WTA pokyn je vyhotovený a pripravený k vydaniu /platilo v r. 1992/. Má titul "Sanačné omietkové systémy". Z názvu je zrejmé, že sa nezaobera len sanačnými omietkami ale tiež inými materiálmi, ktoré patria k systému /špric, základná omietka, vrchná omietka, farba/. Produkty, ktoré boli vyrobené a odskúšané podľa WTA a skúškam vyhovelí obdržia certifikát "sanačná omietka WTA". Právo realizovať tieto testy má len určité množstvo skúšobní, čím sa má zabrániť zneužívaniu označenia WTA.

V novom pokyne sa nachádzajú údaje o látkovom zložení sanačnej omietky. V kontakte s vlhkými a soľami poškodenými múrmi sú na zloženie týchto omietok kladené presné požiadavky. Pojivo musí relatívne rýchlo viazať a prísady musia byť pevné a rezistentné proti soľam.

Dovoľujeme si Vám predložiť jeden z najmodernejších systémov sanácie vlhkých a soľami poškodených objektov /murív a suterénnych priestorov/ - EPASIT S-2000.

Sanačné omietky sa viac ako 20 rokov výrazne presadzujú v praxi predovšetkým pri rekonštrukciách historických objektov a suterénnych priestorov obytných domov aj napriek čiastočnej nedôvere projektantov, architektov a pracovníkov stavebnej praxe. Veď doterajšie riešenia na odstránenie vlhkosti a solí z muriva ako boli použité vysokopevnostné cementové omietky, izolačné nátery muriva na báze asfaltov, najrôznejšie spôsoby odvetrávania muriva, či problematické metódy vysušania muriva pomocou elektroosmózy použité, v praxi nezodpovedali predstavám projektanta a investorov. Dokonca niekedy zhoršili vlhkosť režim stavebných objektov.

Sanačné omietky sú špeciálne produkty, ktoré spĺňajú z hľadiska vlhkého a soľami poškodeného podkladu dôležité požiadavky:

- umožňujú vysokú priepustnosť vodných pár
- obsahujú veľké množstvo vzduchových makropórov, ktoré umožňujú prijímanie a uskladnenie škodlivých solí
- neumožňujú vode a soľným roztokom prenikať na povrch omietky /neprepúšťajú vodu v tekutej forme/.

Vďaka týmto vlastnostiam sanačné omietky:

- umožňujú rýchly transport vlhkosti v podobe vodných pár na povrch. Týmto sa zamedzí ďalšiemu kapilárnemu vzlínaniu vlhkosti smerom nahor
- znemožňujú transport vody a solí na povrch omietky, čím zostáva povrch suchý a v bezchybnom stave
- umožňujú uskladnenie škodlivých solí /nedochádza k "výkvetom" solí a k porušeniu omietky vplyvom ich kryštalizácie/ - odolávajú poveternostným podmienkam a sú vodoodpudivé.

Poškodené omietky, napadnuté vlhkosťou a soľami je každopádne nutné odstrániť. Optimálnym riešením je nahradenie poškodenej omietky sanačnou omietkou. Táto má schopnosť murivo vysušiť vďaka porézności. Póry sú vodotesné, ale prepúšťajú vodnú paru. Táto kombinácia spôsobí, že zóna odparovania sa z povrchu presunie do spodnej vrstvy omietky. Tam sa soli vykryštalizujú a môžu sa prostredníctvom veľkého množstva pórov vo väčšom množstve, takpovediac neviditeľne ukladať. Chemickou úpravou solí materiálmi Epasit ssf a nsf zabezpečíme, že ľahkorozpustné soli sa premenia na ťažkorozpustné.

Veľmi dôležitým faktorom správnej sanácie je zodpovedná diagnostika, posúdenie stavu stavebnej substancie a definovania pôvodu poškodenia. Odborné plánovanie a výber najvhodnejšieho materiálu sú dôležité práve tak, ako aj starostlivé spracovanie a dozor nad kvalitou prác. Skúsenosti, ktoré naša firma počas uplynulých rokov nadobudla dokazujú, že pri dodržaní týchto podmienok je možná veľmi úspešná a podľa zahraničných skúseností aj dlhotrvajúca sanácia.

Ponúkame Vám diagnostiku vlhkého muriva, projekt sanácie, technický dozor v prípade realizácie.

Budúcnosť sanačných omietok

V minulých rokoch sa získalo mnoho nových skúseností so sanačným omietkovým systémom. Výsledky sa dostali do nového WTA pokynů, kde ich je možné nájsť. Napriek tomu sa stále objavujú výrobky, ktoré majú údajne lepšie vlastnosti ako sanačné omietky. Predovšetkým sa poukazuje na výhody pri spracovaní. Tieto výrobky robia mnoho rozruchu, avšak väčšinou zmiznú za krátky čas z trhu. Tieto výrobky by mali byť posudzované skepticky, pokiaľ sa skutočne neosvedčia. Bohužiaľ je to možné zistiť až po niekoľkých rokoch. Častou otázkou je trvanlivosť sanačných omietok. Kedy sú póry soľou tak naplnené, že omietka odpadá? Túto otázku nemôžeme jednoznačne odpovedať pretože táto skutočnosť je na stavebných objektoch veľmi rôzna. Pri kvalitatívne vysoko cenných a kvalitne spracovaných sanačných omietkach nebol odpad na základe nasýtených pórov doteraz pozorovaný. Pokusy poukazujú na to, že tu nedochádza k uzáveru pórov, ale že soli hydrofobizáciu pomaly prekonávajú a jedného dňa sa objavia na povrchu omietky. Praktická skúsenosť so sanačnou omietkou v súčasnej dobe je niečo viac ako 20 rokov. Nie je treba sa domnievať, že by sanačné omietky nevydržali podstatne dlhšie. Trvalé úspechy možno docieľiť len tak, že od plánovania až po realizáciu sa dbá na presné skúsenosti odborníkov a kvalitu výrobku.

Sanačný systém EPASIT S - 2000 je riešený technológiou sanačných omietok s atestom WTA 2-2-91 /Vedecko-technická spoločnosť pre údržbu budov a pamiatkovú starostlivosť/. Smernica WTA 2-2-91 určuje technické požiadavky, ktoré musia sanačné materiály s označením WTA splniť. Vlhkosť muriva má veľký vplyv na statické a hlavne

tepelnotechnické vlastnosti konštrukcie. Vlhké múry sú ďalej živou pôdou pre rôzne mikroorganizmy, ktoré spôsobuje zdravotné problémy. Šíri sa pórmi stavebných materiálov, pričom vo väčšine prípadov sú v nej rozpustené rôzne minerály. Tieto látky v póroch muriva kryštalizujú, zmenšujú ich priemer a tým spôsobujú zvýšenie kapilárnej vzlínivosti v murive. Vplyvom tohto javu ako aj vplyvom prirodzenej nasiakavosti muriva sa potom vlhkosť často objavuje aj vo vyšších podlažiach objektov. K trvalému sanovaniu historických budov je potom potrebné použiť súhrn vo vzájomnej súčinnosti pôsobiacich materiálov, ktoré dokážu zabezpečiť postupné znižovanie hladiny vlhkosti v murive a sú zároveň odolné voči pôsobeniu agresívnych solí. Takýto súhrn stavebných materiálov sa nazýva komplexný **sanačný systém**, ktorý ponúkame na našom trhu už 6 rokov.

Materiálmi EPASIT bolo na Slovensku s úspechom sanovaných niekoľko pozoruhodných objektov, zväčša v suterénnych, zavlhnutých a soľami poškodených priestoroch.

Garancia našej firmy je krytá poisťkou nemeckej poisťovne COLONIA VERSICHERUNG DEUTSCHLAND, v ktorej má firma EPASIT GmbH., poistené svoje materiály pri prípadných škodách rekonštruovaných objektov do sumy 300 000,- DM.

MOŽNOSTI ROZRUŠOVANIA BETÓNOVÝCH KONŠTRUKCIÍ

Doc. Ing. Lubomír Čais, CSc. - TU Košice, Ing. Michal Bodnár - BOBEK s.r.o. Košice

BAROKONTAKT '96

Príspevok sa zaoberá problematikou rozrušovania betónových konštrukcií. Popisuje možné spôsoby beztrhavinového rozrušovania nemechanickými ale hlavne mechanickými formami prevádzania. Tieto sú najviac aplikované pri čiastočnej likvidácii stavebných objektov. Aplikácia jednoúčelovej stenovej píly pre rozpojovanie betónových konštrukcií, jej parametre a skúsenosti z doterajšej prevádzky.

1. Ú v o d

Stavebné objekty, ako v čase životnosti, ale hlavne po jej uplynutí, vyžadujú čiastočnú eventuelne úplnú likvidáciu. Jedná sa prevažne o objekty na báze betónových konštrukcií. Môžeme teda hovoriť o vykonávaní búracích prác v rozsahu stanovenom v projektovej dokumentácii.

Búracie práce ako súhrnný technologický proces môžeme rozčleniť na:

- základný proces - v súvislosti s vlastným vykonaním rozrušovania betónovej konštrukcie alebo iných konštrukcií pomocou pracovných prostriedkov /strojmi a zariadeniami alebo ručne/.

- pomocný proces - pozostávajúci zo všetkých nevy- hnutných prípravných prác podmieňujúcich vykonávanie základného procesu. Pôjde teda o prípravu a upevnenie podporných konštrukcií, prísun, energií, prípravu lešení a iných pomôcok a pod.,

- dopravný proces - predstavujúci postupný odvoz vy- búraného materiálu z objektu na prechodnú eventuelne trvalú skládku.

Búracie práce je možné realizovať rôznym spôsobom.

Poznáme búranie: - ručné

- strojné

- odstrelom

Môžeme ďalej hovoriť o metóde rozpojovania pomocou trhavín eventuelne beztrhavinový spôsob. Formy rozrušovania pomocou trhavín nebudú rozoberané.

2. Metódy beztrhavinového rozpojovania betónových konštrukcií

Pri beztrhavinovom spôsobe vykonávania poznáme aplikáciu nemechanického a mechanického rozpojovania.

Nemechanické, podľa druhu použitej energie môžu byť:

- termické, rozpojovanie konštrukcií pomocou plameňa,

- špeciálne, využívajúce tlakovú energiu vodného lúča.

Tieto spôsoby sa iba vo veľmi malej miere využívajú pre rozpojovanie betónových konštrukcií.

Dá sa povedať, že najviac využívanými spôsobmi sú aplikácie mechanického rozpojovania.

V zásade môže ísť o rozpojovanie:

- a/ energiou úderu
- b/ štiepaním
- c/ rezaním

a/ využíva sa vzniknutá odrazová, príklepová energia, ktorá pôsobí na pracovný predmet. Príklepové kladivá podľa svojej hmotnosti môžu byť ľahké, do hmotnosti 10 kg a nad túto hranicu sa považujú kladivá ako ťažké. Z pohľadu použitého pracovného média môže ísť o stlačený vzduch - kladivá pneumatické, tlakový olej - kladivá na báze hydraulickéj. Často používané elektrické. Môže existovať aj ich vzájomná kombinácia.

Ich použiteľnosť pri rozpojovaní betónových konštrukcií je dosť značná.

b/ rozpojovanie nastáva aplikáciou hydraulických klinov do otvorov. Tlaková energia pôsobí na postupne sa roztvárajúci hrot a dôjde k štiepeniu. Pre betónové konštrukcie s hustou výstužou sú nepoužiteľné. Tento spôsob je taktiež iba málo využívaný.

c/ špeciálne jednoúčelové strojové zariadenie - píly. Na báze aplikácie hydraulickéj energie a prídavných zariadení dochádza k presnému a rýchlemu rozpojeniu betónovej konštrukcie. Tieto zariadenia sú náročné na financovanie pri nákupe, avšak pri dostatku prác sú veľmi efektívne.

Do úplnosti je potrebné uviesť aj možnosť využitia rýpadlovej, dozérovej a žeriavovej techniky so špeciálnymi nástavbami, kde pre podmienky a rozsah práce je tento spôsob efektívny.

3. Rozrušovanie betónových konštrukcií pomocou stenovej píly.

V poslednom období sa rozširuje nasadenie špeciálnych jednoúčelových píl pre presné rozpojovanie betónových konštrukcií.

Stenová píla HILTI DS - TS 30, výrobok u nás známej Lichensteinskej firmy, využíva BOBEK spoločnosť s.r.o. pri rekonštrukčných prácach na rezanie otvorov a delenie betónových a železobetónových konštrukcií.

Zariadenie pozostáva z prenosnej hydraulickéj jednotky so sústavou napájacích pre prenos tlakovej energie, rezacej hlavy, upevňovacích a je vybavená diaľkovým ovládaním základných funkcií. Má tieto technické parametre:

- hydraulická jednotka: výkon	- 30 kW
pracovný tlak	- 21 MPa
dopr. množstvo	- o -100 l.min. ⁻¹
objem nádrže	- 35 litrov
hmotnosť	- 165 kg
- priemery rezacieho kotúča	- 450 až 1800 mm

- pracovné rýchlosti kotúča	- 25 až 68 m.sek. ⁻¹
- rozsah otáčok	- 450 až 1800 ot.m ⁻¹

Je možnosť rezania v dvoch rýchlostných režimoch. Ak je betón tvrdší a hustejšia výstuž, volíme nižšiu obvodovú rýchlosť. V prípade abrazívneho betónu používame vyššiu rýchlosť.

Pracovný postup je nasledovný:

- vyznačenie miesta rezu,
- montáž a nastavenie upevňovacích nosníkov a koľajníc. Upevňovacie skrutky sú osadené v hmoždinkách vzdialených od čiary rezu 230 a 25 mm.
- montáž pilovej hlavy na koľajnice
- nastavenie vhodnej rýchlosti,
- postupné rezania po hrúbkach 30,40 mm až do konečnej hrúbky.

Príprava píly k vlastnému rezaniu a jej rezný výkon, podľa doterajších skúseností, je v pomere 1:1. Dosahované výkony sú v rozmedzí 1,2 až 1,5 hod. m² pri hrúbke rezu 150 mm. Doteraz bola aplikovaná pri rezaní 60 otvorov v betonových konštrukciách, pričom najväčší mal rozmery 4 200 x 2 650 x 150 mm. Osvedčila sa aj pri rezaní železobetónových prievlakov a rámových stropov. Pílový kotúč je chladený vodou, ktorá však nerobí vážne problémy pri jej likvidácii z pracoviska pomocou priemyselnej odsávačky. Na obr. č. 1 a č. 2 je dokumentované nasadenie píly pri rezaní otvoru v oblasti dvier v panelovom byte. Obr. č. 3 je rezanie železobetónového prievlaku a obr. č. 4 zariadenie na diaľkové ovládanie stenovej píly.

Ekonomická úvaha vychádza z nadobúdacej ceny, ktorá bola v roku 1994 1,7 mil. Sk a prognózovanej životnosti 10 rokov. Cena jedného rezaného kotúča s diamantovými reznými plôškami priemeru 600 mm je 42 000,- Sk s DPH. Po prirátaní ďalších položiek a úmernej hodnoty zisku vychádza cena 1 m² na cca 9 000,- Sk pre prepravnú vzdialenosť do 50 km v okruhu Košíc. Obsluhu uvedeného zariadenia vykonávajú dvaja zaškolení pracovníci. Jej celkovú efektívnosť podmieňuje dostatočný rozsah práce.

4. Zoznam použitej literatúry

- /1/ Lipták-Malinovský: Rekonštrukcia a modernizácia stavieb, skriptum ES VŠT Košice 1990, str. 186-195
- /2/ Vaňek: Rekonstrukce staveb , SNTL / ALFA Praha, 1989
- /3/ Beljakov a kol.: Sredstva mechanizacii pri rekonstrukcii promyšlených zdanij, Kyjev, 1987, str. 8-9
- /4/ Firemné prospekty firmy HILTI

VEREJNOSŤ A PAMIAŤKY

Doc. Ing. Eva Kráľová, CSc. - EK MONUMENT Bratislava

BARDKONTAKT '96

vzkriesenia - lebo originál je nenahraditeľný, čo si však takýto všeznalí pseudoodborníci neuvedomujú, lebo to jednoducho nevedia).

Všetci títo posledne menovaní by sa v záujme pamiatok mali presunúť do kategórie odbornej verejnosti, čo je však opäť problematika na inú pôdu.

Postoje a konanie predstaviteľov každej z tu uvedených dvoch skupín je teda ovplyvnený, determinovaný rozsahom a kvalitou poznania jej nositeľov.

Kým pre oficiálnu sféru existujú teoretické predpoklady kvalitného obsadenia primeranými odborníkmi (jestvujú pomerne jednoznačne hodnotiteľné kvalitatívne predpoklady, ktoré by príslušný uchádzač mal splňať), kvalita neoficiálnej sféry, t.j. predovšetkým širokej laickej verejnosti je ponechaná napospas samorastovým náhodilostiam. (Umelecký motív samorastu presne vystihuje hrboľatosť, hrčovitosť a náhodilosť v procese formovania vonkajšieho prejavu).

Pre pamiatky je optimálne, keď oficiálna i neoficiálna sféra sú si názorovo, cieľovo i záujmovo blízke, keď ich snaženie je orientované rovnakým smerom, keď jedna aj druhá skupina uznávajú rovnaký hodnotový rebríček. Vtedy sa výsledné pôsobenie synergicky podporuje a znásobuje. Prípady, keď každá zo skupín uznáva iné hodnoty, je pre pamiatky situáciou bolestnou, v krajných polohách až osudovou. A spravidla katastrofou končia situácie, keď jeden názor sa deklaruje a úplne opačný sa uplatňuje.

Aké je z tejto situácie východisko?

Jediné: zvýšenie kvality pamiatkového povedomia.

Realizovať by sa malo po dvoch líniách - cielene oslovujúc každú zo spomínaných vzťahových skupín:

1. Nutnosť odbornej prípravy pre ďalšie profesie a pracovné zaradenia s cieľom rozšíriť spektrum odbornej verejnosti.
2. Osvetou pre najširšie rady verejnosti. Avšak osvetou, ktorá by tiež bola cieleňá - na jednotlivé konkrétne praktické problémy, s ktorými sa bežný občan vo svojom každodennom živote v styku s pamiatkami stretáva, prípadne poučiť ho - ako mu určité nakladanie s pamiatkami môže obohatiť a skvalitniť jeho život. (napr. pomoc malým podnikateľom v oblasti tradičných remesiel, agroturistiky a vidieckeho turizmu a pod.).

Tu treba zdôrazniť, že takúto konkrétne zameranú a bežnému človeku aj prakticky osožnú osvetu musia robiť opäť odborníci znalí aj problematiku pamiatok. Lebo dnes sa na pamiatkach a na činnostiach súvisiacich s nimi priživuje veľmi veľa konjunkturálnych chytrákov, ktorí o čo menej vedia, o to viac, hlasnejšie a najmä bezohľadnejšie vnucujú svoje názory a postoje. Preto organizátori osvetových aktivít, najmä v masovokomunikačných prostriedkoch by si mali dať záležať na výbere a pri vyhľadávaní odborníkov pre nimi pripravované a organizované aktivity.

Prebudiť v tomto smere by sa mali aj profesné komory, či už architektov, právnikov,

Toto jednoduché slovné spojenie predstavuje v skutočnosti veľmi rozsiahle a zložité vzťahové pôsobenie. Pôsobenie, s ktorými sa každodenne stretávame, vidíme ho i cítime, sami sa ho zúčastňujeme, svojimi činmi ho (často nevedomky a ešte častejšie neuvážene) ovplyvňujeme a formujeme.

Pozrime sa preto na tento fenomén trochu bližšie. Zameriame sa na len vybranú časť tohto vzťahu - na jeho vonkajšie prejavy, bez hĺbkového skúmania determinantnosti jeho vnútorných činiteľov.

Aký je teda vzťah - verejnosť a pamiatky z hľadiska jeho vonkajších prejavov?

Na jednej strane je to vzťah oficiálny - vzťah zakotvený v zákonoch, deklaráciách a chartách (medzinárodných odporúčaniach). Predstavuje ideálny stav, t.j.: ako by mal vzťah verejnosti k pamiatkam vyzeráť, čo by mal rešpektovať, ako sa realizovať.

Na druhej strane je vzťah reálny, vzťah napĺňaný a uskutočňovaný v realite každodenného praktického života konkrétnym prístupom verejnosti k pamiatkam.

Tieto dve strany toho istého vzťahu sú v korelácii - vzájomne sa podmieňujú a dopĺňajú (aj keď, žiaľ, nie vždy v tom istom smere). Na pohľad, neraz stoja akoby v opozícii, zdá sa, že sa vzájomne limitujú až negujú.

Podrobnejším skúmaním, analýzou príčin a následkov sa nakoniec vždy ukáže, že disproporcie nie sú objektívnym vnútorným faktorom - lež že sú podmienené subjektívnou vôľou, často neznalosťou predstaviteľov jednej či druhej strany.

A o aké strany tu ide?

Tvorcami a aktivistami oficiálnej stránky tohto vzťahu sú odborníci, t.j. tí členovia spoločnosti (verejnosti), ktorí v tomto smere sú odborne vzdelaní, špeciálne pripravení, a ktorým činnosti dotýkajúce sa pamiatok (najmä výskum, hodnotenie, ochovávanie a ochrana) sú pracovnou náplňou. Títo tvoria tzv. odbornú verejnosť. Sem by mali patriť aj všetci oficiálni predstavitelia pamiatkovej starostlivosti a jej reprezentujúce osobnosti (aj keď tento postulát sa na prvý pohľad zdá úplne samozrejмый a nezainteresovaný človek by sa nazdal, že ináč to ani nemôže byť, realita je iná. Tento problém však necháme bokom - je na riešenie na inej pôde).

Druhú stranu tvorí tzv. laická verejnosť, t.j. tá časť spoločnosti, ktorá o pamiatkach spravidla veľmi málo vie, ktorej však pamiatky sú najčastejšie určené - na uspokojovanie jej životných potrieb: kultúrnych, vzdelávacích, relaxačných, ale často aj obytných, výrobných, či podnikateľských. Sem treba priradiť aj správcov budov, obchodníkov s nehnuteľnosťami, údržbárov a pracovníkov stavebných firiem, ktoré čoraz častejšie realizujú obnovu, modernizáciu a rekonštrukciu nielen historického stavebného fondu, ale nezriedka aj pamiatok vrcholnej kategórie - až pričasto bez primerane odborne vyškoleného pracovného personálu. Hojne sa vyskytujúci názor: načo pracne ochraňovať pôvodné detaily, my dnes to vieme urobiť ešte krajšie - je obyčajne tým klincom do rakvy, ktorý sebelepšiu pamiatku naveky pochová (a to bez možnosti perspektívneho

ale aj obchodná komora a rôzne profesné združenia. Ich pomoc svojim členom aj v tejto oblasti by mohlo totiž výrazne prispieť k zvýšeniu predajaschopnosti niektorých našich produktov, prispieť k zatraktívneniu našej krajiny pre aktívny cestovný ruch a samozrejme v neposlednom rade zvýšiť kvantitu i kvalitu ponuky aj pre našich obyvateľov. Lebo pamiatky skutočne nie sú len veci na pozeranie a vystavovanie vo vitrínach. Pamiatky sú schopné ponúknuť nám oveľa viac než čo od nich očakávame a neraz aj v oblastiach, kde to od nich nikto dosiaľ nevyžadoval.

Preto nebojme sa nových poznatkov o našich pamiatkach, čo nakoniec znamená viac poznatkov samých o sebe, o našich tradíciách, schopnostiach. Nenechajme ich spať tak, ako dosiaľ nechávame spať mnohé nevyužitú hodnoty, ktoré v sebe skrývajú pamiatkový náboj. Naopak, nájdime tento náboj a vystrelme ho ako svetlicu, ktorá ožiari nové, zatiaľ netušené možnosti našich pamiatok v prospech i za pomoci našej verejnosti.

VÝZNAM OSVETY A POVEDOMIA OBYVATELSTVA O NÁRODNOM KULTÚRNYM DEDIČSTVE PRE POTREBY PAMIATKOVEJ PRAXE
Mgr. Margita Šukajlová - MsÚ Bardejov

BARDKONTAKT '96

Každá krajina svet, každý národ má niečo osobitné, nenapodobiteľné, jedinečné. Prírodu, históriu, kultúru, ktoré tisícročia dedí, opatruje, zvelaďuje a prenáša z generácie na generáciu. Ľudstvo od nepamäti, vedené zákonmi ustavičného zdokonaľovania sa, brázdilo cesty veľkých kontinentov za ďalším poznaním a potrebami. Odovzdávalo si navzájom svoje hmotné a duchovné posolstvá, obohacovali sa národy prenášajúce do nášho veku, našim generáciám, nesmierne kultúrne dedičstvo.

Na malom kúsku zeme, akým Slovensko na mape strednej Európy je, sa zachovalo neskutočné množstvo cenných kultúrno-historických pamiatok hodných obdivu i hrdosti.

Touto krajinou, viedli celé tisícročia cesty hľadania obživy a domova, neskôr významné strdoeurópske cesty, ktorými prechádzali Kelti i Rímania, nimi prišli Slovania a v stredoveku tiahli našou krajinou od Blakánu po Baltické more i zo západu na východ vozy plné tovarov. Na našom území sa stretli posolstvá duchovnej kultúry národov východnej a západnej kultúry. Z Veľkej Moravy, ktorej sme boli súčasťou, sa šírilo staroslovienske písmo, liturgia a kultúra do ďalších slovanských krajín.

Slovensko je galériou nesmierneho bohatstva pamiatok všetkých čias. Nachádza sa tu množstvo sčasti odkrytých archeologických pamiatok, ktoré dávajú tušiť ďalšie historické súvislosti strednej Európy a pamiatky novoveku, ktoré dokumentujú veľkú kultúrnu vyspelosť žijúceho na tomto území, i národov, ktoré tu počas storočí pobývali a tvorili.

O Slovensku a o jeho kultúrno-historických a architektonických pamiatkach sa doposiaľ vo svete veľa nenapísalo. V roku 1990 nastal zlom a v roku 1993 vznikom samostatného Slovenského štátu vznikla nevyhnutnosť propagovať naše kultúrne dedičstvo vo svete.

Dnes sú odkryté veľké možnosti propagácie našich kultúrnych pamiatok, osobností, hudobných či výtvarných diel. Skutočnosť však ukazuje, že sme jej opodstatnenie, zmysel i dosah za šesť rokov samostatného Slovenska celkom nepochopili. Nepochopili sme propagáciu kultúrno-historických pamiatok, ani jej význam pre poznanie dejín a kultúry mladého Slovenského štátu vo svete. V neposlednom rade aj dosah na ďalšie od nich sa odvíjajúce aktivity, ako napríklad cestovný ruch a s tým súvisiace rozvíjajúce sa služby.

Zachované kultúrne dedičstvo nepatrí celkom len nám v uzavretom priestore regionálneho charakteru. Vytvorené bolo prúdmi západnej kultúry, ktorá k nám prenikala od II. storočia a východnej kultúry, ktorá k nám prišla už v 9. storočí s Cyrilom a Metodom z Byzancie. Je súčasťou európskeho vývoja, európskej kultúry. Preto propagovať kultúrne dedičstvo Slovenska máme doslova za povinnosť. Historici, pracovníci pamiatkovej starostlivosti, umelci, študenti i turisti sa dožadujú doplniť si informácie a rozšíriť si svoje vedomosti o kultúre a pamiatkovom fonde Slovenska.

V zahraničí si do 90. roku pomáhali preklenúť nedostatočnú informovanosť, alebo

skôr neinformovanosť o Slovensku a jeho kultúrnom dedičstve vydávaním vlastných publikácií o našich architektonických pamiatkach. Napríklad pred 10 rokmi vydali publikáciu mladí rakúski architekti o drevených kostoloch východného Slovenska, ďalšiu publikáciu Ikony východného Slovenska vydali v USA, pred tromi rokmi vyšla v Nemecku už štvrtá publikácia o spišskej gotike a dozvedám sa od našich fotografov o ďalších vydavateľských aktivitách vydávania pamiatok Slovenska za našimi hranicami - Anglicko, Švajčiarsko, Austrália, Taliansko, Maďarsko. Turisti zo zahraničia sem prichádzajú s podrobným zmapovaním našich pamiatok, ktoré sú hádam takto zmapované len v Súpise pamiatok Slovenska /SÚPS, 1968/, navyše obohatené o kuriozity a aktuálne cenové relácie, či otváracie hodiny v našich hoteloch a reštauráciách.

Takéto supľovanie prvých informácií o nás bez nás ukazuje našu nepripravenosť reagovať na potreby a požiadavky doby. A nakoniec, môžu nás u nich prekvapiť aj informácie náhodne skreslené zo zahraničných prameňov, alebo aj prispôbené svojim zámerom. Napokon, z terajšej praxe sa ukazuje akoby sme sa stále iba bránili a opravovali omyly a chyby o našej histórii v publikáciách zpoza hraníc, ku ktorým práve v prípadoch neinformovanosti dôjde. Možno sa v poslednom čase u nás napísalo niekoľko publikácií na tému história Slovenska, ale bez jazykových mutácií, a tým bez možnosti ponuky na zahraničný trh.

Dobré, silné, mladé vydavateľstvá, až na malé príklady /dva, autorské fotografické publikácie kultúrnych pamiatok na Slovensku/ sa zapodieávajú vydávaním prekladovej zahraničnej literatúry a propagácie zahraničných pamiatok a výtvarných diel. Táto literatúra sa na našom trhu z času na čas objavovala aj pred rokom 1990, možno nie taká drahá a taká farebná. Škoda, že tieto úspešné, solventné a štátom za vydavateľskú činnosť oceňované slovenské vydavateľstvá nevydávajú a nepropagujú najskôr vlastnú kultúru? Aspoň jednu publikáciu za desať zahraničných kníh. Každý najskôr pomáha doma a svojim, ale my sme stále ešte nepochopili opodstatnenosť propagácie vlastného kultúrneho dedičstva, teda aj seba a svojho národa vo svete. A práve teraz to najviac potrebujeme.

Myslím, že tu osвета o hrdosti na kultúrne dedičstvo slovenského národa a o potrebe propagácie nenájde úrodnú pôdu. Príklad nájdeme aj priamo v oblasti pamiatkovej starostlivosti. Kúpi sa pamiatkový objekt v centre historického jadra v domienke výhodného predaja. Objekt pustne a štát dotuje záchranu a obnovu pamiatkového objektu, ale majiteľ za príspevok štátu podoprie padajúci strop. Pamiatkový objekt očividne padá a čaká na kupca až pokiaľ nespadne. Kultúrne dedičstvo slovenského národa má nevyčísľiteľnú hodnotu, avšak vyčísľiteľnú pokiaľ nespadne a predá sa. Zachovanie kultúrneho dedičstva ďalším generáciám? Prázdne miesto v domoradí ako po požiari v roku 1878. Človek - dedič slovenskej národnej kultúry, či nekultúry a ľahostajnosti voči národu a mladej generácii. Aké dedičstvo im zanechá? Jeden príklad z mnohých na celom území Slovenska. Pomôže tu osвета?

Osveta pomôže vydávaním menších pamiatkových príručiek o jednotlivých pamiatkach s históriou, významom, udržiavaním pamiatky a s jej ochranou. Najskôr by bolo potrebné začať písať propagačné materiály do kostolov. Aby si kostol začali vážiť ľudia, ktorým patrí po svojich predkoch. Kostoly patria medzi najvzácnejšie kultúrne pamiatky Slovenska. V poslednom čase sa však aj tu akoby vytrácal cit ak tradícii a udržaniu slohovej čistoty ako napríklad ku gotickému kostolu zo 14. storočia v Malcove pristavali sklenenú hliníkovú vstupnú predsieň. V drevených kostoloch východného obradu v inventári začínajú ku ikonostasom pribúdať poväčšine predmety západného obradu, ale aj súčasné móдне prvky alebo ozdobné predmety prikláňajúce sa až na okraj gýču. Vymieňajú sa staré obrazy - ikony, ktoré sa pália, za nové. Zo starých obrazov si môžu cirkevníci urobiť miestnu galériu alebo premiestniť ich do kaplniek, kde by naďalej slúžili svojmu účelu, atď. Dopúšťame sa chýb z nevedomosti vlastnej histórie a kultúry.

Najdôležitejšia je dnes osвета medzi deťmi a mládežou, ktorej sa treba venovať. Pamiatky sa stávajú pomaly ale isto už ich dedičstvom a budúcnosťou, k úcte ktorých ich treba viesť. Mal by sa u nich vybudovať pocit obdivu a hrdosti na dedičstvo svojich predkov. Dôležitú úlohu tu môže zohrať rodina a školstvo.

V školskom veku by mali učitelia, najmä dejepisu a vlastivedy, podnietiť deti ako dedičov a nositeľov tradícií širšími výkladmi o histórii pamiatok v ich najbližšom okolí, motivovať ich, čítať rôzne povesti, kresliť historické motívy. Organizovať pre mládež rôzne súťaže a podobné aktivity. Mládež by mala poznať svoje korene a nadobúdať si vzťah k pamiatkam a pristupovať k nim s rešpektom a bázňou ako ku niekoľkostoročnej histórii, ktorej sa môžu dotknúť. Budú potom k pamiatkam s rešpektom a vážnosťou pristupovať aj v ďalšom živote, budú ich udržiavať a zachovávať pre ďalšie generácie.

Je množstvo nápadov a motívov na šírenie osvety medzi ľudom aby došlo k spoločnému cieľu - byť hrdý a mať rád tvorivého ducha a dielo našich predkov. Podľa kultúry, ktorá je venovaná ochrane pamiatok sa posudzuje kultúra národa. A my sme ju zhmotnenú vysokých umeleckých kvalít zdedili a už je len na nás ako ju odovzdáme budúcim generáciám.

POZNÁMKY
